

ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА
(повне найменування вищого навчального закладу)

ФАКУЛЬТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ЕКОНОМІКИ
(повне найменування інституту, факультету)

Кафедра: публічного управління та адміністрування
(повна назва кафедри)

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему: «Механізм державного управління
конкурентними перевагами на регіональному рівні»

Виконала: студентка магістратури за
спеціальністю 281 Публічне управління
та адміністрування заочної форми
навчання

Надія МУЛЯР

Керівник: завідувач кафедри публічного
управління та адміністрування, доктор
наук з державного управління, доцент
Едуард ЩЕПАНСЬКИЙ

Рецензент: _____

Хмельницький – 2022 рік

АНОТАЦІЯ

Муляр Н. М. Механізм державного управління конкурентними перевагами на регіональному рівні. – Рукопис.

У магістерській роботі запропоновано розв'язання актуального наукового завдання, яке полягає в теоретичному обґрунтуванні й розробленні практичних рекомендацій щодо удосконалення механізму державного управління конкурентними перевагами на регіональному рівні.

Запропоновано під механізмом державного управління конкурентоспроможністю економіки розуміти сукупність суб'єктно-об'єктних відносин щодо встановлення норм і правил стосовно формування конкурентного середовища у суспільстві та на міжнародному рівні на основі принципу координації функціонування інститутів законодавчої та виконавчої влади через здійснення необхідних змін кількості і складу суб'єктів певного ринку товарів або послуг, змін розстановки сил у глобальній економічній системі та визначення характеру взаємодії держави і ринку.

На основі аналізу закордонного досвіду державного управління конкурентними перевагами, з'ясовано, що механізм антимонопольного регулювання є знаряддям захисту національних інтересів, і важливим напрямом державного управління конкурентоспроможністю економіки в закордонних країнах є податкова політика.

Обґрунтовано стратегічні орієнтири розвитку державного управління конкурентними перевагами на регіональному рівні, а саме: формування конкурентоспроможної регіональної економіки; реформування системи державного управління та зведення до мінімуму впливу монопольно-олігархічного капіталу на політику держави; запобігання падінню рівня життя населення тощо.

Ключові слова: механізм, державне управління, конкуренція, конкурентна перевага, конкурентоспроможність, держава, національна економіка, регіон, регіональна економіка.

SUMMARY

Mulyar N.M. Mechanism of state management of competitive advantages at the regional level. - Manuscript.

The master's thesis offers a solution to an actual scientific task, which consists in the theoretical substantiation and development of practical recommendations for improving the mechanism of state management of competitive advantages at the regional level.

It is suggested that the mechanism of state management of the competitiveness of the economy should be understood as a set of subject-object relations regarding the establishment of norms and rules regarding the formation of a competitive environment in society and at the international level based on the principle of coordination of the functioning of institutions of legislative and executive power through the implementation of the necessary changes in the number and composition of sub entities of a certain market of goods or services, changes in the balance of forces in the global economic system, and determination of the nature of the interaction between the state and the market.

Based on the analysis of the foreign experience of state management of competitive advantages, it was found that the mechanism of antimonopoly regulation is a tool for protecting national interests, and an important direction of state management of the competitiveness of the economy in foreign countries is tax policy.

The strategic guidelines for the development of state management of competitive advantages at the regional level are substantiated, namely: the formation of a competitive regional economy; reforming the state administration system and minimizing the influence of monopoly-oligarchic capital on state policy; prevention of a fall in the standard of living of the population, etc.

Key words: mechanism, public administration, competition, competitive advantage, competitiveness, state, national economy, region, regional economy.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТНИМИ ПЕРЕВАГАМИ РЕГІОНУ.....	8
1.1. Конкурентоспроможність економіки як об'єкт державного управління..	8
1.2. Механізми державного управління конкурентними перевагами регіональної економіки	15
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТНИМИ ПЕРЕВАГАМИ РЕГІОНУ.....	31
2.1. Закордонний досвід державного управління конкурентоспроможністю регіональної економіки	31
2.2. Адміністративно-нормативний механізм державного управління конкурентними перевагами на регіональному рівні	48
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТНИМИ ПЕРЕВАГАМИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ	54
3.1. Стратегічні орієнтири розвитку державного управління конкурентоспроможністю економіки України	54
3.2. Інноваційний механізм державного управління конкурентними перевагами на регіональному рівні	58
ВИСНОВКИ	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	84

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Для України вирішення проблеми вдосконалення механізмів держаного управління конкурентоспроможністю економіки має комплексний характер, асоційований з підвищенням соціального рівня, розвитком науки, інноваційними шляхами розвитку сучасного виробництва, науково-технічним прогресом, забезпеченням національної безпеки, яка вимагає нових форм функціонування і розвитку систем управління підприємствами, організаціями й установами зі зростаючим значенням якості управління, розвитком методології і методів управління корпоративними інноваційними системами, з урахуванням конкурентних можливостей, з усе зростаючим значенням управління сучасними виробничими системами, з розширенням зовнішньоекономічних зв'язків, зростанням зайнятості, а також нарощуванням конкурентоспроможності вітчизняних підприємств.

Зважаючи на вплив глобалізаційних та лібералізаційних зрушень ринків за сучасних умов, економічні відносини між країнами і регіонами базуються, з одного боку, на суперництві за перспективні ринки та залучення факторів виробництва, а з другого боку – взаємовигідне співробітництво і партнерство в цілях забезпечення конкурентоспроможності в глобальному масштабі. Створення універсальної та розгалуженої зони вільної торгівлі з Євросоюзом, у відповідності до Угоди «Про асоціацію Україна – ЄС» безумовно сприятиме інтегруванню економіки України до внутрішнього ринку ЄС. Ці суперечливі, але взаємодоповнюючі тенденції в державному управлінні, що розглядаються як наслідки конкурентних відносин між країнами і регіонами, потребують детального і всебічного дослідження перш за все, в силу того, що їх розвиток визначає сучасну відтворювальну структуру світової, національної та регіональної економіки. Відповідно, створення надійних систем державного управління конкурентоспроможністю економіки, які взаємодіють між собою, є в сучасних умовах необхідним.

Вищенаведене обумовлює актуальність обраної теми дисертаційного дослідження, спрямованого на розвиток комплексу механізмів і засобів

державного управління конкурентоспроможністю української економіки. Розробка зазначених механізмів і засобів та рекомендацій щодо їх застосування на практиці сприятиме також підвищенню рівня функціонування економіки на загальнодержавному, регіональному і місцевому рівнях.

Дослідження особливостей державного управління в економічній сфері, зокрема, стосовно конкурентоспроможності економіки, проводили такі закордонні науковці, як: М. Бест, Д. Гелбрейт, Дж. Кейнс, П. Кругман, М. Пелло, Ф. Перру, Д. Рікардо, П. Самуельсон, А. Сміт, Р. Фатхутдінов, Й. Шумпетер, М. Фридман, Ф. Хайек, Ф. Чемберлін та ін. Вагомий внесок у дослідженні цієї складної проблематики зробили й українські вчені: В. Г. Бодров, Н. І. Балдич, З. Варналій, В. Гаврилюк, О. Длугопольський, Ю. Ковбасюк, Н. Кузнецова, В. Кульба, Е. Лібанова, С. Наumenко, С. Майстро, А. Мельник, Н. Пінчук, Б. Райзберг, О. Сафронова, В. Стельмах, М. Якубовський та ін.

Проте питання удосконалення механізмів державного управління конкурентоспроможністю економіки залишаються недостатньо висвітленими.

Мета і завдання дослідження. Метою магістерської роботи є систематизація теоретичних основ і розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення механізмів державного управління конкурентоспроможністю економіки України.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання:

- дослідити сутність механізмів державного управління конкурентними перевагами регіональної економіки;
- проаналізувати закордонний досвід державного управління конкурентоспроможністю регіональної економіки;
- виділити особливості адміністративно-нормативного механізму державного управління конкурентними перевагами на регіональному рівні;
- обґрунтувати стратегічні орієнтири розвитку державного управління регіональної економіки України;
- удосконалити інноваційний механізм державного управління конкурентними перевагами на регіональному рівні.

Об'єктом дослідження є державне управління конкурентними перевагами регіональної економіки.

Предметом дослідження є механізми державного управління конкурентними перевагами на регіональному рівні.

Методи дослідження. Методологічну основу роботи становлять загальнонаукові прийоми досліджень і спеціальні методи, що ґрунтуються на сучасних наукових засадах державно управлінської, економічної та споріднених із ними наук. В основу методології дослідження було покладено системний підхід. Автор використовує низку наукових методів, зокрема: соціологічний метод, гіпотетико– дедуктивний метод формування методології дослідження, дедуктивне доведення висунутої гіпотези дослідження, структурно– функціональний аналіз, статистичний метод, теоретико– концептуальний метод.

Інформаційними джерелами дослідження стали закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, програмні документи державних органів влади України, офіційні матеріали Міністерства фінансів України, монографії та статті вітчизняних і зарубіжних авторів, матеріали анкетування, особисті дослідження автора, а також зарубіжні і вітчизняні наукові джерела, у тому числі Інтернет– ресурси.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що проведені дослідження, висновки, що зроблені за їх результатами, є основою для: подальшого поглибленого наукового вивчення теорії державного управління; розробки рекомендацій щодо вдосконалення концептуальних положень і заходів щодо впровадження дієвих механізмів державного управління конкурентоспроможністю економіки України.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТНИМИ ПЕРЕВАГАМИ РЕГІОНУ

1.1. Конкурентоспроможність економіки як об'єкт державного управління

Досвід розвинених країн доводить, що держава відіграла вирішальну роль у приборканні стихійних ринкових сил, коригуванні їх негативних наслідків, покращенні рівня життя населення, розвитку економіки [12; 43].

Завдяки наявності системи прийняття рішень державою, яка протиставляє один одному різні інститути влади, а, нерідко, – і волю народу або нації, сучасна держава здатна забезпечити крихку рівновагу між своїми інтересами та інтересами бізнесу.

Необхідність втручання держави у функціонування механізму ринку та виконання державою певних функцій в економіці розвинених країн обумовлена наступними причинами:

- наявністю збоїв у механізмі функціонування ринкової системи;
- необхідністю пошуку більш ефективних способів задоволення вимог у суспільних благах;
- необхідністю вирівнювання зовнішніх ефектів, які пов'язані з неспроможністю ринкового господарства в певних ситуаціях вирішувати завдання розвитку економіки та її складових [13; 44].

Досвід щодо розбудови економічних систем і еволюціонування державної ролі в цьому процесі обґрунтували необхідність державного втручання в економіку. Сучасне функціонування і життєздатність економіки стали неможливими без активної участі в ній держави. Відповідно, мінімізація економічного впливу держави в сучасних умовах в Україні видається помилкою.

Вважаємо доцільним звернути увагу на введення поняття системної конкуренції, коли світовий ринок використовує елементи державного

управління за допомогою створення умов для визначення конкурентної поведінки учасників економічних відносин з урахуванням наявних і виникаючих структур ринку. До основних елементів державного управління ринком вони відносять податкову, кредитно-грошову, митну, інвестиційну конкурентну політику, а також освітню політику і політику в сфері професійної підготовки тощо. Вироблення конкурентної політики являє собою реалізацію управління процесом формування конкурентного середовища в Україні та закріплюється в антимонопольному законодавстві [19; 22].

Досвід реформ в Україні та Східній Європі за принципами неоліберальної політики дерегулювання ринку та інтенсифікації конкуренції показав зростаючі соціальні проблеми. Незважаючи ні на що, ринкова «перевага ефективності» величається як гарантія соціального світу, хоча необхідно враховувати також фундаментальні цілі ефективності економіки – забезпечення людей життєво необхідними благами з урахуванням гуманних людських відносин. Для групи розвинених країн це означає перехід від економіки нескінченного накопичення до економіки розумного обмеження [39; 43].

Соціальна спрямованість ринкової економіки повинна бути забезпечена цілеспрямованим втручанням ззовні, що носить характер державного управління економічною політикою. Господарська діяльність людини визначається різними цілями та інтересами. Якщо мета господарства, орієнтованого на прибуток, – дохід заради особистого збагачення, то цей мотив стає панівним принципом. Виникають чинники об'єктивної необхідності і примусу, джерело яких міститься не в раціональній господарській діяльності, а у домінуванні мотиву збагачення та у відповідному йому господарському механізмі. Саме тоді змагання в ринкових умовах стимулу та регулятора економічного виробництва і споживання, легко перероджується в агресивну, нестримну конкуренцію, вирішальним фактором якої виявляються не здібності і завзятість, а, насамперед, економічне панування на ринку, що сприяє утворенню блоків. Так виникає система примусу, уникнути якого, не піддаючи себе ризику економічного збитку або навіть катастрофи, окремі суб'єкти економіки не в змозі» [43; 38].

О. Кузнєцова вказує на те, що в Україні до цих пір не визначена позиція стосовно механізмів і методів впливу держави на економіку, що значною мірою впливало і впливає на послаблення ролі держави в економічних процесах. В українській економіці підсумки приватизації не створили основ для суспільної і національної злагоди. Владним інститутам необхідно прийняти відповідальність у вирішенні конкретних проблем для досягнення соціальної злагоди в державі. Для цього інститути влади розробили та впроваджують відповідні національні проекти. Фінансовими ресурсами Україна в даний момент володіє, але не всі вони спрямовуються на фінансування національних проектів і програм. В результаті проекти не будуть реалізовані, а соціальна напруженість у суспільстві зросте [24, с. 644–646].

Створення інституційних умов конкурентоспроможності є одним із завдань забезпечення компенсації «прогалин» ринку і економічної політики, а також державного управління та координації регіонального або глобального масштабу. У сучасному світі інституційні умови не виникають спонтанно, а створюються національними або регіональними структурами влади [50, с. 105-300].

Категорія конкурентоспроможності в ринковій економіці є однією із ключових, оскільки в ній концентровано виражаються економічні, науково-технічні, технологічні, соціальні, управлінські й інші можливості окремих підприємств, регіонів і країни в цілому. Можливості реалізуються в товарах і послугах, що протистоять аналогам на внутрішньому і зовнішньому ринках [21; 57].

У вітчизняній і зарубіжній економічній літературі відсутнє виключне трактування категорії «конкурентоспроможність продукції». Зокрема, здебільшого дано визначення конкурентоспроможності товару як його здатності відповідати вимогам ринку.

Цінові фактори конкурентоспроможності простежуються в роботі В. Шарко: «Конкурентоспроможність продукції – це її здатність задовольняти вимогам конкретного споживача в умовах певного ринку і періоду часу за

показниками якості та витрат споживача на придбання та експлуатацію (або споживання) даної продукції» [57, с. 123].

Р. Фатхутдінов зазначає, що конкурентоспроможність – це здатність витримувати конкуренцію у порівнянні з аналогічними об'єктами на даному ринку [50–52].

Інші автори визначають конкурентоспроможність як властивість об'єктів, що характеризує ступінь задоволення конкурентної потреби в порівнянні з кращими аналогічними об'єктами, представленими на даному ринку [53, с. 112].

Аналіз визначень категорії конкурентоспроможності продукції дозволив виділити такі її характерні риси:

- задоволення конкретних потреб покупців;
- оптимальне співвідношення якості та вартісних показників;
- забезпечення кращих результатів ніж у конкурентів;
- потенційний характер.

На ринку конкурентоспроможним є товар, що володіє реальним або потенційним комплексом привабливих споживчих (якісних і вартісних) властивостей, які в умовах широкої пропозиції забезпечують задоволення попиту покупців і комерційний успіх товаровиробникам.

Потенційна конкурентоспроможність характеризується наявністю реальних можливостей щодо подальшого нарощування нецінових конкурентних переваг продукції в умовах обмеженості економічних можливостей підприємств. Такою конкурентоспроможністю володіє продукція легкої промисловості України, де в достатку є унікальна сільськогосподарська сировина: шкіряні напівфабрикати, шкіра, льон, вовна, а також дешеві трудові та водно-енергетичні ресурси [40; 57].

Рішення проблеми конкурентоспроможності української продукції та бізнесу набуває в останні роки особливої значущості з ряду причин, зокрема, необхідність обов'язкової відповідності високим вимогам міжнародних стандартів на продукцію, а також рівні конкурентні умови на ринку для всіх учасників при вступі України до СОТ.

В оцінці конкурентоспроможності товару взаємодіють дві сторони: з однієї – споживачі, з іншої – товаровиробники. Значення одного і того ж показника може бути головним для покупця і малозначущим для товаровиробника. Для виробників головним показником ефективності виробництва є рентабельність, для якої ціна і собівартість – базові показники конкурентоспроможності, які розглядаються як фактори другого порядку, а якість продукції – фактор третього порядку.

Джерелами конкурентоспроможності в економіці, узагальнюючи сказане, можна назвати низку факторів, що безпосередньо впливають на результат конкурентної боротьби:

- технологічні потужності підприємств;
- доступ на великий ринок;
- різниця виробничих витраті цін на продукцію, що виробляється, на цільовому ринку;
- можливості національних інститутів управляти стратегіями зростання економіки країн, що перебувають під їх юрисдикцією;
- позиціонування товарів за якістю [42; 48].

При дослідженні й оцінці якості та конкурентоспроможності товарів і послуг рекомендується враховувати п'ять факторів:

- якість системи менеджменту, для якої необхідний маркетинговий підхід;
- якість проектно-конструкторської документації на об'єкт з точки зору прогресивності й оптимальності показників призначення, надійності, екологічності, технологічності, ергономічності, патентоспроможності, дизайну, стандартизації й уніфікації;
- прогресивність обладнання, технологій, матеріалів; стан системи управління якістю об'єкта; рівень організації виробництва і праці;
- витрати конкретного споживача на придбання, транспортування, експлуатацію, ремонт і утилізацію об'єкта за весь нормативний термін служби;
- ступінь задоволення додаткових потреб конкретного споживача, яка визначається рівнем дотримання прав споживача, якістю упаковки, умовами

зберігання, поставки, гарантійного обслуговування тощо.

Крім того, застосування під час розробки управлінських рішень наукових підходів, принципів і методів менеджменту, економічне обґрунтування кожного рішення є найважливішою умовою досягнення конкурентоспроможності об'єктів [18; 34].

Методологія вивчення конкурентоспроможності виробництва та підприємств ґрунтуються на комплексному та системному підході. Концептуальний підхід цього вивчення виявляється у спробах компіляції досягнень вітчизняного економічного мислення, поєднуючи класичну, кейнсіанську та інституційну теорії для аналізу конкурентної економіки, а спроба організації та управління полягає у відображенні сучасної економіки за допомогою нових принципів і методів.

Методологія дослідження базується на тому, що неправильно вибирати міжфірмові відносини як базовий координаційний аспект, а економічна теорія, що базується на ідеальній конкуренції, є критерієм вимірювання економічної ефективності.

В ході досліджень було встановлено систематичний методологічний принцип формування конкурентних переваг у виробництві, а відповідність промислових підприємств та країни є необхідною умовою досягнення максимальних результатів.

Управління якістю підходить для системи менеджменту, що підвищує конкурентоспроможність. Він включає моніторинг, оцінку та статистичний аналіз факторів, спрямованих на забезпечення виробництва продукції з якісними характеристиками, що стимулюють економічне зростання. Також є сенс враховувати ризики потенційних споживачів як один з критеріїв конкурентоспроможності [18, с. 123-350].

Нова концепція забезпечення конкурентоспроможності повинна відповідати постіндустріальному типу економіки, коли підвищуються пріоритети споживачів. Споживачі при цьому мають власну установку на якість, постійно оновлюють свої вимоги і набувають навичок самостійної економічної

поведінки. Це передбачає формування механізмів управління якістю та конкурентоспроможністю продукції підприємств на основі врахування системи взаємопов'язаних і взаємоузгоджених методів державного і ринкового управління [11; 33].

Наведене вище обумовило необхідність розробки збалансованої системи механізмів управління конкурентоспроможністю продукції, що поєднує маркетингову стратегію підприємства і механізми державного регулювання стратегії в умовах ринкового господарювання. Сутність цього підходу полягає у наступному розподілі відповідальності держави і виробника:

- держава несе відповідальність за такі глобальні категорії, як промислова безпека продукції, захист здоров'я та життя людей, захист навколишнього середовища, захист власності та захист споживачів від неетичних виробників та посередників;

- підвищуючи конкурентоспроможність національних виробництв, галузей і економік, виробник приймає на себе відповідальність за виробництво конкурентоспроможної продукції.

Ця загальноприйнята точка зору виявилася помилковою. В дійсності, вплив держави на управління якістю і конкурентоспроможністю повинен бути набагато ширшим. Це показано на позитивному досвіді капіталістичних країн з передовою економікою. Тільки там, де держава активно чинить прямий і непрямий вплив на конкурентоспроможність продукції, вона володіє конкурентними перевагами. Ефективне поєднання державних і ринкових механізмів управління якістю в Японії, Великобританії, Німеччині, США, Франції й інших країнах дозволила їм забезпечити конкурентоспроможність продукції [25; 46].

Дослідження державних і ринкових механізмів управління якістю в розвинених капіталістичних країнах спричинило необхідність формування концепції збалансованої системи механізмів управління якістю. Концепція виходить з необхідності забезпечити баланс між державними та ринковими механізмами управління якістю і конкурентоспроможністю продукції, а

механізми, в свою чергу, включають сукупність методів і структуру їх поєднання [23; 33].

Сучасне ставлення національних установ та виробників продукції та послуг до якості залежить від того, що сьогоднішня якість є ключовою ланкою в політиці глобальних торговельних відносин та стабільним фактором забезпечення функціонування соціальної, економічної та соціальної сфер, і, нарешті, – сукупність засобів підвищення конкурентоспроможності продукції і національних економік.

1.2. Механізми державного управління конкурентними перевагами регіональної економіки

Найважливішими регульованими державою механізмами управління конкурентоспроможністю економіки є такі:

- законодавча база за пріоритетами якості;
- механізми відтворення промислового капіталу і робочої сили;
- державне нормування, контроль і моніторинг в галузі забезпечення якості;
- переконатися, що виробництво відповідає вимогам нормативних документів;
- конкурсна організація національних замовлень відповідно до вимог світового ринку;
- пільгове кредитування, страхування й оподаткування експорту [20; 43].

Ринковими механізмами управління конкурентоспроможністю, які використовують виробничий бізнес добровільно по вибору, є наступні:

- маркетингова стратегія якості;
- інноваційно-технологічне управління виробництвом;
- розробка, впровадження та сертифікація систем якості або виробництва;
- управління забезпечуючими якість витратами.

Жоден з механізмів, державних і ринкових, не може нормально

функціонувати в ізоляції, тож повинен входити в єдину систему пов'язаних дій. При правильному поєднанні ці механізми синергічні.

Державні механізми регулювання якості і конкурентоспроможності економіки включають дві групи методів. Це, насамперед, методи прямого регулювання:

- регулювання через технічні регламенти;
- стандартизація;
- обов'язкова сертифікація;
- державний контроль і нагляд якості;
- регулювання посередництвом держзамовлення.

Пряме державне регулювання за кордоном в розвинених капіталістичних країнах здійснюється послідовно і строго. Воно настільки ж необхідно і в Україні. Але саме в нашій країні пряме державне регулювання постійно скорочується, починаючи з розподілу державних стандартів на обов'язкову та необов'язкову частини і закінчуючи введенням істотних обмежень у державний контроль і нагляд за якістю продукції [29; 45].

Стандартизація та підтвердження відповідності (сертифікація) у розвинутих капіталістичних країнах мають великі досягнення, що пояснюється, насамперед, підтримкою, яку їм надають урядові органи, а також економічні кола.

Головне завдання служб стандартизації на підприємствах – діяльність по створенню умов для забезпечення якості та задоволення потреб споживачів і замовників. Враховуючи національні та міжнародні стандарти, ці служби:

- створюють власні стандарти підприємства;
- переглядають їх і приводять у відповідність з останніми досягненнями науки і техніки;
- організовують нагляд за додержанням стандартів.

Це відноситься до промислової продукції підприємств, її окремих компонентів та виробничого устаткування.

На думку зарубіжних фахівців, ступінь стандартизації продукції може бути

різним, оскільки залежить від різновиду продукції. Зокрема, існують чотири типи продукції:

- складна з невеликими обсягами випуску обладнання (комп'ютери, принтери тощо) і низьким ступенем стандартизації;
- важка з невеликими обсягами випуску та низьким ступенем стандартизації обладнання;
- продукт має кілька різновидів з невеликими обсягами випуску (автомобілі, електропобутове обладнання тощо) і високим ступенем стандартизації;
- прості з високими обсягами випуску і високим ступенем стандартизації продукти (цукор, борошно тощо).

Низька ступінь стандартизації для перших двох типів продукції цілком зрозуміла та обґрунтована: виробник враховує тут індивідуальні вимоги замовника і споживача. Тільки такий підхід дозволяє в цьому випадку успішно функціонувати на ринку.

Дана практика підходу до стандартизації продукції закладена теорією конкуренції, зокрема класичною роботою Е. Чемберліна. За збереження конкуренції доводиться платити: порівняно зі стандартизованим продуктом, який передбачається у «чистій» конкуренції, з диференціації продукту впливає зростання витрат, обмеження випуску і підвищення цін. Однак чиста конкуренція на практиці не існує. На думку Е. Чемберліна, щоб зберегтися на ринку, необхідно диференціювати свою продукцію, тобто зробити конкуренцію більш монополістичною. Така конкуренція сама себе відтворює, і чим глибше і ширше диференціація продукту, тим більш стійкий ринок [56, с. 127].

Управління конкурентоспроможністю продукції за допомогою стандартизації здійснюється через:

- виконання робіт з прогнозування технічних і нормативних показників та їх оцінку;
- експертизу документації;
- забезпечення стабільності запланованих рівнів якості, контролю і

випробувань продукції;

- моніторингу;
- метрологічного забезпечення технологічного процесу [33; 50].

Для забезпечення впливу стандартизації на підвищення конкурентоспроможності продукції необхідно:

- встановити в стандартах вимоги та показники, засновані на сучасних досягненнях науки, техніки і технології;
- охопити стандартизацією як можна більш широкую номенклатуру видів і груп продукції, робіт і послуг;
- співвіднести вимоги вітчизняних стандартів з міжнародними.

Дуже ефективною є стандартизація в управлінні конкурентоспроможністю продукції за наступними аспектами:

- конкурентоспроможність і технічний рівень продукції;
- конкурентоспроможність і патентно-правовий рівень продукції;
- стратегія управління науково-дослідними та конструкторськими роботами у забезпеченні конкурентоспроможності продукції;
- конкурентоспроможність та СААБ-технології, тобто постійна неперервна інформаційна підтримка життєвого циклу продукції.

Вимоги стандартизації по цим чотирьом аспектам полягають у тому, що потрібно, насамперед, щоб комп'ютерні системи управління всіма етапами виробничого процесу відповідали міжнародним стандартам.

Ще один підхід державного управління якістю та конкурентоспроможністю економіки – це інноваційна стратегія підприємств, тобто ринковий механізм управління конкурентоспроможністю продукції. Але до цього мікроекономічного інструменту конкурентоспроможності треба додати і макроекономічний аспект інновацій, що здійснюється державою, зокрема, створення і реалізацію програми оцінювання та стимулювання інноваційних технологій, що передбачає встановлення національної нагороди за досягнення у сфері інновацій, а також розробку і проведення національної політики щодо захисту інтелектуальної власності [8; 31].

Державне замовлення. Держава чинить прямий вплив на рівень конкурентоспроможності, пред'являючи високі вимоги до замовлених нею продукції, робіт і послуг. Основу організації державних закупівель має становити конкурсний відбір підприємств. У країнах з передовою економікою обов'язковою є сертифікація систем якості підприємств-претендентів на отримання державного замовлення, а також наявність у них премій і дипломів за результатами участі у регіональних і національних конкурсах якості.

Основною метою конкурсних закупівель є задоволення потреб громадян та організацій, що використовують ресурси, шляхом раціонального освоєння коштів платників податків, передбачених видатковою частиною бюджету. Від того, як формуються і використовуються державні замовлення, залежить стан громадянського суспільства. Держава виступає тут в якості представника інтересів кожного громадянина України. Конкурсна основа забезпечує взаємовигідні договірні відносини між державними замовниками і постачальниками продукції. Для ефективного розв'язання завдання необхідно створити автоматичну інформаційну систему з програмним забезпеченням, що дозволяє формувати вимоги до продукції, що закуповується за видами, а також вести облік контрактів за змістом і своєчасністю виконання зобов'язань. Умови конкурсу на отримання державних замовлень повинні бути запропоновані своєчасно публічно через засоби масової інформації.

До державних механізмів непрямого впливу на конкурентоспроможність економіки відноситься ряд законодавчих і підзаконних актів, постанов уряду з правових основ забезпечення якості, а також планово-програмний вплив. В особливий напрямок планово-програмної діяльності виділилася науково-технічна діяльність. Втілення результатів науково-технічних розробок стала найважливішим фактором розвитку конкурентоспроможності [50; 57]. До числа державних заходів щодо підвищення конкурентоспроможності продукції національних виробництв входять також:

- заходи з підтримки експортерів;
- забезпечення соціальної й освітньої функцій;

- забезпечення інвестицій у виробництво;
- правові основи забезпечення якості.

Ефективним засобом впливу на конкурентоспроможність продукції є промислова політика держав, фінансування найбільш потенційно конкурентоспроможних виробництв, галузей і скорочення фінансування кризових [23; 50].

Зокрема, експорт, будучи потужним фактором, який стимулює економічне зростання, відіграє роль локомотива у розвитку промислового виробництва, технологій, ринку, якості товарів і послуг, збільшення у ВВП частки продукції високого ступеня переробки і доданої вартості, що відповідає міжнародному рівню і попиту. Експорт дозволяє подолати кризові явища в діяльності підприємств, сприяє підтримці виробництва та зайнятості. Для України збільшення експорту товарів народного споживання – це ще й умова економічної безпеки і стабільності.

Говорячи про значення експорту для України, слід акцентувати увагу на одну його важливу функцію: експорт продукції завжди сприяє підвищенню її якості до світових вимог і в кінцевому підсумку вирішує проблеми конкурентоспроможності на світових ринках.

Вітчизняні товари не в змозі конкурувати і за вартісними параметрами з закордонними аналогами, оскільки їх собівартість значно вище, ніж, наприклад, у турецької та китайської продукції. Там істотно знизити витрати виробників допомагають спеціальні державні програми, спрямовані на підтримку виробників.

Безсумнівно, основний напрямок розвитку експорту – підвищення конкурентоспроможності продукції бізнесу й ефективності виробництва. За оцінками фахівців, витрати виробництва промислової продукції в Україні вище у 2-2,8 рази, ніж у Великобританії, Японії, США, Франції, Німеччини, Італії. Основні причини цієї ситуації такі:

- велика енерго - та металомісткість;
- низька продуктивність праці;

- відсталі технології виробництва;
- значний знос технологічного обладнання.

Шлях розв'язку цієї проблеми потребує збільшення інвестицій у технологічне переозброєння і, перш за все, – оновлення матеріальної бази за рахунок імпортного обладнання.

Одним з основних напрямів розвитку експорту є створення економічних умов для організації спільних підприємств, а також укладання контрактів українського і зарубіжного бізнесу на спільний випуск продукції. У другому випадку йдеться про випуск продукції з так званої «давальницької» сировини. Виконання цих замовлень дозволило підприємствам освоїти сучасні технології, методи роботи, напрями моди та дизайну. Не випадково ці підприємства стали конкурентоспроможними за якістю виробів, що поставляються на внутрішній і зовнішній ринок.

У межах фінансування експорту державою важлива роль відводиться кредитуванню та страхуванню, а також реалізації стимулюючої експорт податкової політики (наприклад, шляхом тимчасової відміни податків на прибуток на новостворених потужностях, що випускають продукцію на експорт). У світі кредитується близько 70-80% експортних угод.

Для посилення конкурентних позицій вітчизняних експортерів промислової продукції та збільшення у структурі експорту частки виробів з високим ступенем переробки передбачаються:

- створення системи державного гарантування політичних і довгострокових комерційних ризиків при проведенні експортних операцій;
- розширення експортного кредитування;
- створення механізму відшкодування частини відсоткових ставок по експортних кредитах українських організацій.

Важливо забезпечити державне сприяння в просуванні експорту. У країні немає єдиного центру, де підприємства могли б купувати оперативну, достовірну та недорогу інформацію про діяльність різних ринків. Багато співробітників малого і середнього бізнесу не знають правил зовнішньої торгівлі, не вміють

правильно укласти контракти та страхувати їх на випадок торговельного ризику. Створення системи господарської інформації з використанням телебачення й інформаційної техніки сприяло б співробітництву організацій, що займаються експортом, зробило б можливим прямий швидкий доступ користувачів до актуальної інформації. До числа заходів по просуванню експорту належать такі:

- надання експортерам послуг інфраструктури з особливих пільговими тарифами;
- моральне стимулювання;
- зміцнення ділової репутації експортерів.

Для просування експорту необхідна також переорієнтація дипломатичних установ на здійснення експортних економічних проєктів, кадрове та фінансове зміцнення торговельних представництв в державах, що мають пріоритетне значення для товарообігу з експорту. При цьому основні зусилля слід спрямовувати на формування рівноправних умов для діяльності вітчизняних експортерів на зарубіжних ринках, на ліквідацію та мінімізацію руйнівних для експорту перешкод, різного роду бар'єрів – законодавчих, митних, податкових. Необхідна система, що активно працює на підвищення іміджу України за кордоном, на розширення реклами українських товарів.

В сучасних ринкових умовах підвищується роль промислового бізнесу в розробці і реалізації експортних стратегій. В процесі їх формування підприємства повинні виходити з конкурентних переваг:

- товарних (перевага в якості);
- цінових (перевага в ціні);
- стимулюючих (перевага в системах просування і стимулювання збуту).

По закінченні слід відзначити, що доктрина нейтральності держави по відношенню до структури промисловості, яка розповсюджена в ринковій економіці України і в більшості розвинених країн, давно вважається застарілою. Багато країн створюють умови, які стимулюють експорт продукції, розуміючи, що вивезення її за кордон – це не тільки забезпечення країни вільно

конвертованою валютою, але і розвиток до світового рівня власного виробництва та конкурентоспроможності продукції і ведення бізнесу, утворення додаткових робочих місць і, відповідно, розв'язок внутрішніх соціальних проблем [33, с. 117].

Конкурентна політика – складова частина сучасної економічної політики [6; 58]. Визначення конкурентної політики є багатоплановим. У самому вузькому сенсі основним її компонентом є антимонопольна політика, яка полягає в дотриманні антимонопольного законодавства. Другий компонент конкурентної політики – реформи у регульованих галузях (галузях природних монополій), націлені на розвиток конкуренції.

Всі правозахисні інститути, забезпечуючи гарантії контрактних прав, одночасно сприяють розвитку здорової конкуренції. На це впливають дві важливі обставини:

- права власності та контрактні права в кожний даний момент формують основу для всієї системи економічних обмінів і, відповідно, загальні рамки для конкуренції на ринках;

- оскільки деякі елементи конкурентної політики пов'язані з обмеженнями на принцип захищеності прав власності та контрактних прав, принциповим є питання, в чому саме полягають такого роду виключення.

Відповідно, йдеться про конкурентну політику, засновану на інструментарії нової інституціональної економічної теорії:

- встановлення або зміна правил і створення механізмів, що забезпечують дотримання встановлених правил. У цьому випадку конкурентна політика визначається як група заходів щодо підтримки і розвитку конкуренції за допомогою формування не тільки можливостей, але і захисту стимулів, орієнтованих на ощадливість і ресурсозбереження. У свою чергу, конкуренція розглядається у двох аспектах:

- як ситуація на ринку, коли жоден з його учасників не може значно вплинути на загальні умови обігу на ньому товарів чи послуг;

- як процес виявлення учасниками господарського обороту

невикористаних можливостей застосування відомих і виявлення нових ресурсів.

Безумовно, визначення змісту політики конкуренції корелює з змістом конкуренції [27; 59]. При певному розумінні конкуренції як максимально необмежених можливостей для використання ресурсів і отримання прибутку в якості кращого варіанту конкурентної політики може розглядатися повна відмова держави від будь-яких спроб впливати на форми і умови конкуренції.

При цьому класифікація інструментів конкурентної політики базується на ідеї про принципову неможливість забезпечити формування такого механізму координації дій учасників ринку, який би був позбавлений недоліків, що вимагають постановки питання про обґрунтованість та вибір форми державного контролю, крім гарантування контрактних прав та прав власності [4; 58].

Конкурентну політику можна розділити на два великих блоки – захисна і активна конкурентна політика. Зокрема, захисні засоби конкурентної політики застосовуються в припущенні, що конкуренція на ринку існує, однак, вона може страждати від односторонніх дій окремих економічних агентів (індивідуальних і колективних). Захисні заходи націлені на те, щоб запобігти подібним одностороннім діям.

Активна конкурентна політика полягає у створенні умов конкуренції на ринках, де конкуренція досі не існувала або стримувалася факторами регуляторного характеру, на відміну від дій окремих учасників ринку. Ось чому активна конкурентна діяльність проявляється у створенні осередків збуту і розробку правил функціонування ринків, які не будуть існувати поза подібних правил.

Зокрема, захисна конкурентна політика включає в себе дві ключові компоненти: антимонопольну політику та політику, спрямовану на припинення чи попередження недобросовісної конкуренції [6; 38].

Отже, доцільно основну увагу приділити антимонопольній компоненті захисної конкурентної політики. Так, до ключових напрямів антимонопольної політики можна віднести діяльність держави, спрямовану на:

- припинення і попередження отримання додаткових благ господарюючим

суб'єктом за рахунок домінування;

- припинення і попередження комплексу угод, що обмежують конкуренцію;
- контроль операцій економічної концентрації (приєднання, злиття, встановлення контролю іншим способом);
- припинення і попередження дій і угод державних владних органів, спрямованих на обмеження (недопущення) конкуренції.

При цьому необхідно відмітити, що головний метод антимонопольної політики – це застосування антимонопольного законодавства, тому що його більша частина якого орієнтована на стимули порушників антимонопольного законодавства – фактичних і потенційних. Саме тому ключовим елементом антимонопольного законодавства є принципи і розміри санкцій, що застосовуються.

Найбільш загальний перелік типів недобросовісної конкуренції, що використовується у світовій практиці, включає в себе:

- продаж товару під товарним знаком конкурента;
- шкоду доброму імені і репутації конкурента;
- введення в оману покупців в питаннях якості, притаманній власному товару або товару конкурента;
- дискредитацію конкурентів і незаконне використання інтелектуальної власності і комерційної таємниці (рис. 1.1).

В одних країнах протидія недобросовісної конкуренції реалізується за допомогою спеціального законодавства (Німеччина), в інших країнах – на основі загальних норм цивільного права (Великобританія).

На відміну від обмежень конкуренції, недобросовісна конкуренція націлена на зменшення конкурентних переваг конкретних продавців. Для них стимули використовувати можливості чинного законодавства досить високі, щоб існування спеціального органу, уповноваженого проводити політику запобігання недобросовісної конкуренції виглядало не настільки необхідним. У

той же час існують й такі країни, де запобігання недобросовісної конкуренції розглядається як функція не тільки потерпілих, але і асоціацій підприємців і товариств захисту споживчих прав і навіть спеціальних державних органів. Саме до таких країн належить Україна, де на Державну антимонопольну службу покладено повноваження щодо реалізації політики, спрямованої на запобігання недобросовісної конкуренції.

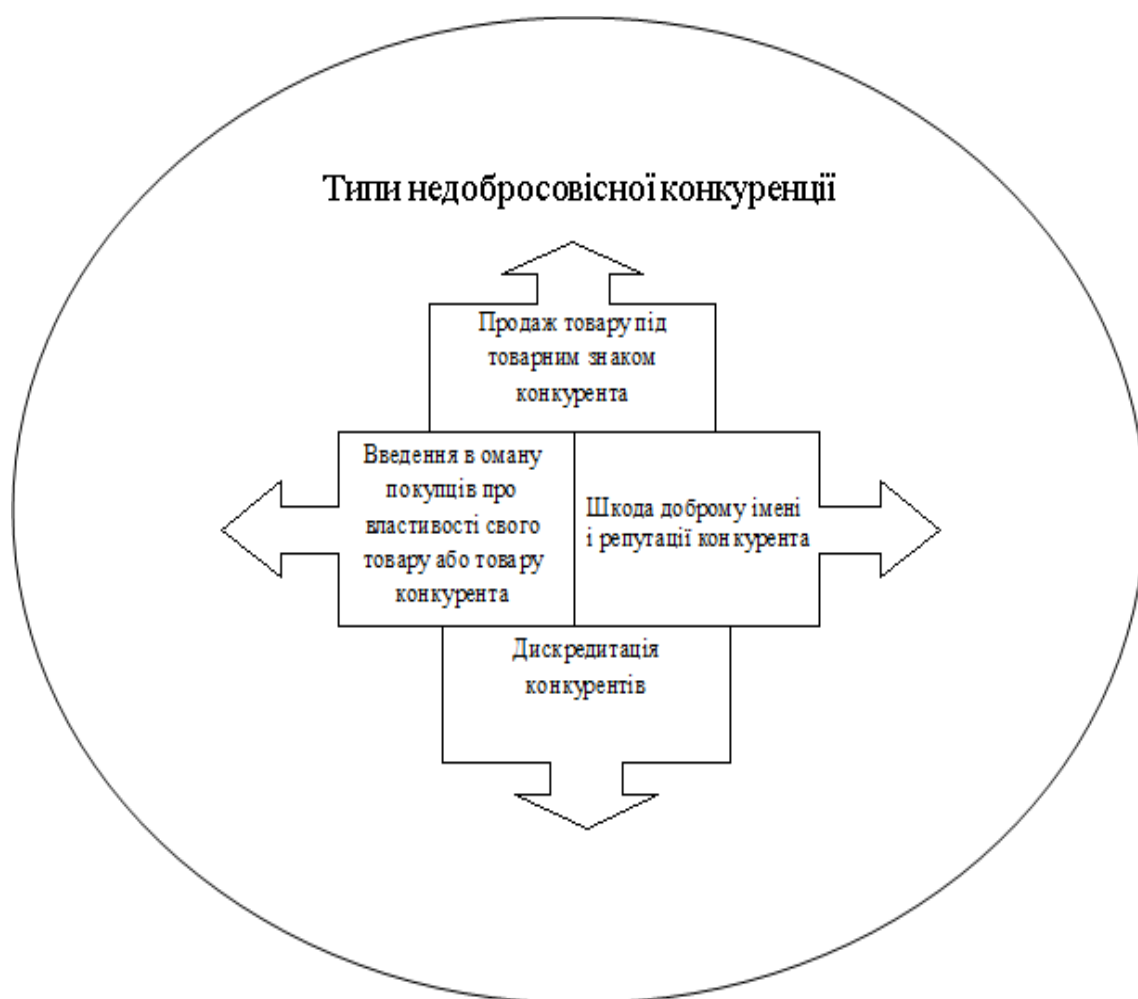

Рис. 1.1 - Типи недобросовісної конкуренції

Джерело: складено на підставі [27; 39]

Розглянуті типи захисної конкурентної політики об'єднує переважання позитивного (на відміну від нормативного) підходу до об'єкту застосування законодавства. Антимонопольна політика не ставить своєю метою коригування недосконалостей ринку як таких, і, відповідно, головним завданням є не досягнення стану ідеальної конкуренції, а захист конкуренції, існуючої на ринку.

Точно так само захист від недобросовісної конкуренції не ставить (і не повинен ставити) своїм завданням розробку і забезпечення ідеальних правил бізнес-етики на ринку. Він лише фіксує завідомо зловмисні дії, що порушують встановлені норми сумлінності. При цьому на підприємця покладається обов'язок уникати не будь-якого негативного впливу його дій на конкурента, а лише практики з переліку, що відображає свідомо зловмисні дії, засновані на зловживанні непоінформованістю.

Незважаючи на те, що всі компоненти конкурентної політики переслідують одну мету – забезпечення стимулів початку функціонування на ринку і ефективної ресурсної політики, застосовуються різні методи. У загальному випадку компоненти конкурентної політики мають бути взаємодоповнюючими. Результативність використання окремих інструментів знаходиться у залежності від конкретних умов, в яких здійснюються їх розробка і застосування [27; 59].

Відповідно, при формулюванні та реалізації основних особливостей національної конкурентної політики слід зазначити наступні моменти.

1. Сприяння конкуренції в Україні є пріоритетом Президента України, Уряду України, Національного банку України, органів державної влади та місцевого самоврядування.

2. Цілі вдосконалення національної політики конкуренції є такими:

- поліпшення задоволення споживачів за рахунок розширення сфери товарів, проектів, послуг, поліпшення їх якості та зниження цін;

- підвищення економічної ефективності та конкурентоспроможності суб'єктів господарювання, включаючи забезпечення рівного доступу до природних монопольних товарів та послуг

а) здійснення підприємницької діяльності; б) заохочення господарюючих суб'єктів до інноваційної активності; в) збільшення частки наукомістких продукції і послуг у виробництві; г) розвитку ринків високотехнологічної

продукції;

- стабільний підйом багатоукладної економіки;
- розвиток технологій;
- зниження витрат в масштабі національної економіки;
- зниження соціальної напруженості в суспільстві;
- забезпечення національної безпеки (рис. 1.2).

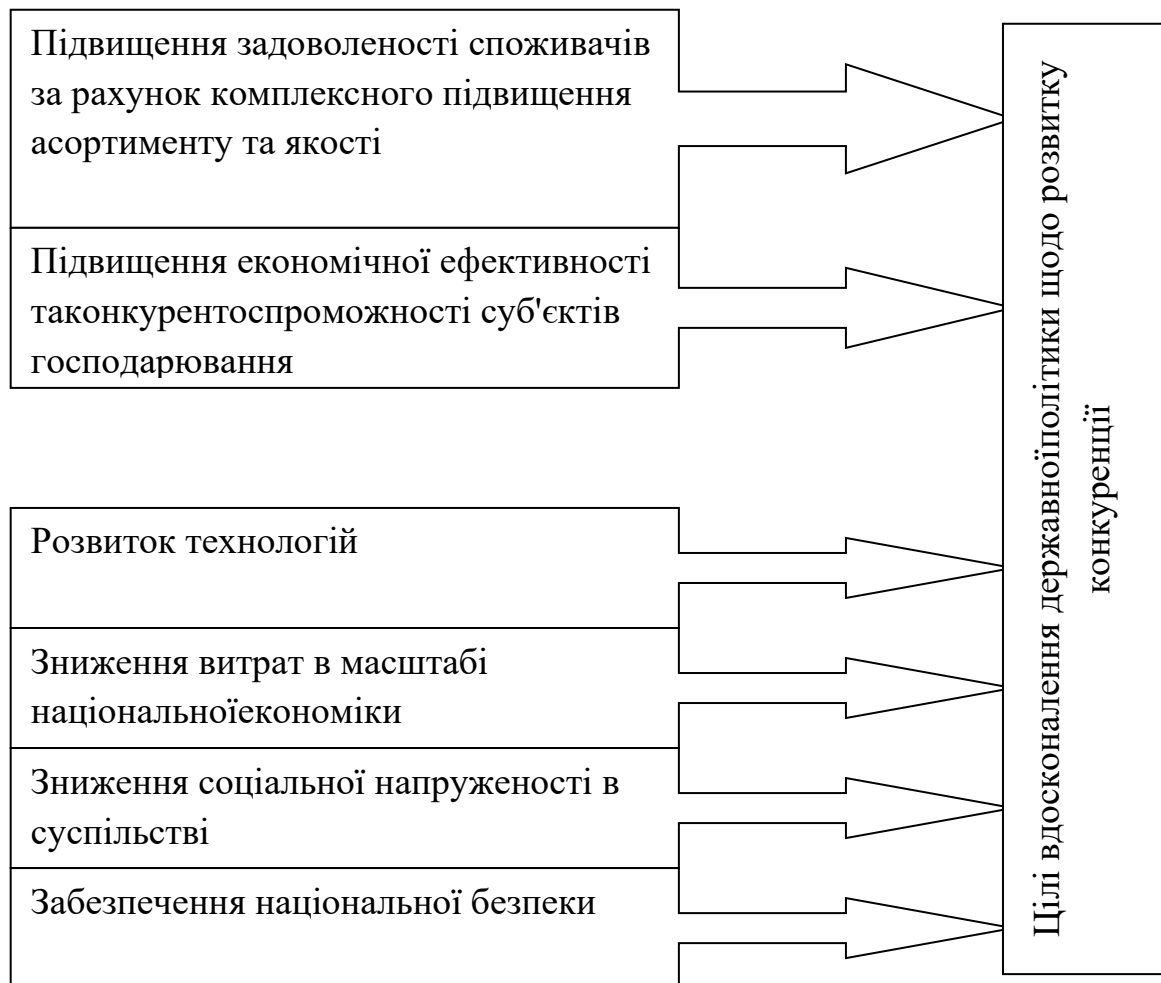

Рис. 1.2- Цілі державної політики щодо розвитку конкуренції

Джерело: складено на підставі [11; 57]

Основоположними принципами втілення постулатів державної політики з розвитку конкуренції є такі:

- скорочення частки суб'єктів господарювання, заснованих або контрольованих державою або її регіонами, в загальногосподарюючих, які діють на товарних ринках;

- забезпечення рівних умов та свободу господарської діяльності в Україні;
- забезпечення розвитку малого і середнього бізнесу;
- розвиток конкуренції за рахунок державних інвестицій;
- забезпечення умов для залучення суб'єктів господарювання до інвестицій у розвиток товарних ринків;
- неприпустимість стримування економічно виправданого переходу сфер природних монополій зі стану природної монополії в стан конкурентного ринку;
- регулювання державою цін (тарифів), засноване на окупності організацій, що здійснюють регульовані види діяльності, при зниженні витрат і підвищення їх ефективності, що, відповідно, забезпечує інтереси споживачів у довготерміновій перспективі;
- неприпустимість регулювання цін (тарифів) державними органами, що здійснюється за допомогою визначення (встановлення) цін (тарифів) або їх граничного рівня на конкурентних товарних ринках, тільки якщо це передбачено законодавчими актами;
- розвиток конкуренції в сферах економічної діяльності державних підприємств і підприємств з державною участю;
- поєднання превентивного та подальшого державного контролю для цілей захисту конкуренції;
- стимулювання домінуючих та інших господарюючих суб'єктів на товарних ринках, які впроваджують систему внутрішнього забезпечення відповідності вимогам антимонопольного законодавства;
- відкритість антимонопольної політики;
- відповідальність державного сектора та місцевого самоврядування за впровадження національної політики конкуренції;
- вимірність результатів державної політики з розвитку конкуренції;
- заохочення державою добросовісних практик здійснення господарської діяльності;
- прозорість діяльності інфраструктурних монополій;

- забезпечення прозорості закупівель для державних і муніципальних потреб, а також закупівель інфраструктурними монополіями і компаніями з державною участю;

- впровадження ризик-орієнтованого підходу в діяльності органів державного контролю (нагляду);

- удосконалення антимонопольного регулювання в контексті цифрової економіки та її глобалізації для ефективної зупинки транскордонних порушень антимонопольного регулювання та підвищення конкурентоспроможності українських компаній на світовому ринку [6; 11; 57].

4. Основні правила здійснення роботи органів державної виконавчої влади є такі:

- заборона на введення та збереження обмежень, що створюють дискримінаційні умови з деяких видів економічної діяльності, виробництва й обігу окремих видів товарів, а також надання окремих видів послуг, за винятком випадків, передбачених законами України, правовими актами Президента України та правовими актами Уряду України;

- заборона на необґрунтоване втручання у вільну діяльність товарних ринків, видання актів, прийняття рішень, які можуть призвести до запобігання та усунення конкуренції.

5. Верифікація Національного плану розвитку конкуренції в Україні на 2020–2025 роки.

6. Координація Урядом України виконання заходів, передбачених Національним планом розвитку конкуренції.

7. Робота над посиленням конкуренції серед українських суб'єктів господарювання найвищим офіційним органом адміністративної влади держави.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТНИМИ ПЕРЕВАГАМИ РЕГІОНУ

2.1. Закордонний досвід державного управління конкурентоспроможністю регіональної економіки

Захист конкуренції – відпрацьований механізм, що функціонує на основі антимонопольного законодавства. Він відображає фактори оцінки існуючого ринкового господарства та довгострокову політику різних країн, спрямовану на створення і розвиток підприємницьких структур [38; 56].

Одним з напрямків досягнення економічного прогресу Франції є проведення політики конкуренції та створення правового підґрунтя для розвитку конкурентної боротьби. Завданням Ради у справах конкуренції є підтримання розумної добросовісної конкуренції та змагальності. Адміністративні заходи застосовуються до тих підприємств, які:

- здійснюють розділ ринків збуту;
- блокують проникнення інших підприємств на ринок;
- створюють умови для встановлення і підтримки штучних цін;
- встановлюють пряме обмеження або контроль над виробництвом, збутом, інвестиціями або технічними нововведеннями.

У Франції з 1986 року введені ефективні заходи з регулювання концентрації виробництва, при якій допускається об'єднання підприємств і капіталів, що дозволяє контролювати не більше 25% обсягу реалізованих товарів і послуг. Порушник обкладається штрафом в розмірі до 5% проданого на території Франції товару. Якщо порушником виявляється група підприємств, то штраф стягується в абсолютному вираженні до 10 млн. франків. Винятки можливі за таких умов:

- в угоді конкуренція не повинна бути усунена повністю;
- не повинна бути порушена історично сформована система розподілу ресурсів, товарів і послуг;

- споживач не повинен постраждати від такої угоди.

Тільки в такому випадку угода отримує право на існування. Однак більшість угод було заблоковано тому, що в них передбачалося необґрунтоване підвищення цін, яке породжувало інфляцію.

Перші закони захисту конкуренції походять від 1953 року, коли було запроваджено «принцип заборони цензових угод». Наступний закон був прийнятий у 1977 році, відповідно до якого було створено Комісію з конкуренції при Міністрі економіки, до складу якої входили 10 осіб. У її компетенцію входив розгляд справ про порушення конкуренції, а також здійснення контролю над концентрацією.

У грудні 1986 року прийнято закон, що стосується лібералізації цін і конкуренції. Вважається, що конкуренція здатна більш ефективно стримувати зростання цін, ніж адміністративний контроль. Але кінцевою метою політики конкуренції є економічне зростання, що супроводжується підвищенням купівельної спроможності населення. Закон має ширшу мету, ніж просте зниження цін. Але зниження цін до рівня витрат перешкоджає проведенню довгострокової політики стримування інфляцію. Фінансування цих цілей в повному обсязі передбачає отримання прибутку у довгостроковому періоді [27; 59].

Що стосується недобросовісної конкуренції – індивідуальної чи колективної – то на території Франції закон про лібералізацію конкурентних цін передбачає посилення заходів по відношенню до порушників. Він вводить чіткий поділ функцій уряду, яке переважно регламентує допустимі розміри порогів концентрації, а також судових рішень тих інстанцій, які покликані застосовувати законодавство, що захищає конкуренцію (Рада у справах конкуренції і Паризький Апеляційний Суд).

Після 1986 року законодавство було пом'якшено, але не ослаблене. Воно стало більш помірним і поважним по відношенню до обраної стратегії фірми: законодавство не встановлює максимально можливі низькі ціни і допускає вибір мережі розповсюдження продукції. Закон стежить за дотриманням свободи

конкуренції, але не заморожує існуючу ринкову структуру. Свобода конкуренції передбачає наявність трьох умов:

- незалежність рішень покупців на ринку;
- необізнаність кожного з конкуруючих товаровиробників про стратегії іншого;
- відсутність штучно створених перешкод для доступу на ринок.

При досягненні певної стадії розвитку обміну всередині Європейського Союзу виникає необхідність усунення існуючих розбіжностей у законодавствах про конкуренції в країнах-членах ЄС.

Політика захисту конкуренції – це компроміс між трьома цілями, не співпадаючими автоматично в короткостроковому періоді:

- алокація ресурсів;
- стимулювання інноваційного процесу;
- встановлення структурного збалансованого співвідношення між групами підприємств [27; 59].

Слід при цьому прийняти до уваги, що добробут споживача залежить від зростання продуктивності праці і регулярного підвищення купівельної спроможності в середньостроковому і довгостроковому періоді. Невід'ємною складовою, яка забезпечує добробут споживача, є підтримання рівноваги на грошовому ринку за допомогою управління доходами і кредитами.

Звідси, політика захисту конкуренції є складовою загального механізму економічного регулювання. Доцільність її проведення відносно економічного прогресу і боротьби зі зростанням рівня цін в цілому не підлягає сумніву.

Проводячи антимонопольну політику, вкрай важливо враховувати міжнародний аспект проблеми. На внутрішньому ринку повинні діяти правила, які не допускають його монополізації не тільки національними, а й зарубіжними виробниками. Захист споживача від диктату монополій може бути здійснена разом з розвитком конкурентних відносин між виробниками. Демонополізація національного ринку повинна співіснувати з такою концентрацією виробництва, яка сприятиме розвитку експорту і поліпшення його структури. Великі

національні компанії – гордість національної економіки, і займана позиція на світових ринках залежить від їх конкурентоспроможності. Механізм антимонопольного регулювання є в розвинених країнах важливим засобом захисту державних інтересів. Він створює можливість не тільки запобігати недобросовісної конкуренції на внутрішньому ринку, а й впливати на економічні процеси в інших країнах [27; 56]. З часу прийняття перших антимонопольних законів у Канаді та США, країни з ринковою економікою поступово створили гнучку систему регулювання процесів демонополізації.

80-ті роки ХХ ст. стали періодом чергового інтенсивного оновлення законодавства про конкуренцію, коли Великобританія, Франція, Данія, Швеція, Фінляндія, Італія, Канада та інші країни розробили юридичні документи, що встановлюють межі допустимої господарської діяльності. У цих документах присутній принцип універсальності, прагнення охопити всі види обмежувальної діяльності, а також поширення конкуренції на ті сфери діяльності, в яких раніше переважало державне регулювання (енергетика, транспорт).

У правовому відношенні у монопольній або обмежувальній практиці розрізняють два підходи. Зокрема, для американського підходу характерний «принцип заборони», який був уведений законом Шермана, а потім поширився на законодавство Канади, Аргентини та інших країн. «Принцип заборони» полягає в тому, що перераховані в законі види монопольної практики вважаються незаконними як такі незалежно від оцінки характеру і ступеня їх впливу на ринкову конкуренцію. Діє формально-юридична заборона на створення монополістичних об'єднань і здійснення комерційної монополістичної практики. Цей принцип формально знайшов відображення у законодавстві Німеччини (Закон проти обмежень конкуренції від 27 липня 1957 року із змінами і доповненнями від 26 квітня 1980 року). Однак, виключення в застосуванні декларованого принципу настільки значні, що не можна заперечувати вплив «європейського» підходу на антимонопольне регулювання. У праві країн-членів ЄС (крім ФРН) і Японії діє принцип контролю і регулювання. У відповідності з ним створення монополій та укладання угод і договорів монопольного характеру

в принципі не виключається, але тільки пропорційно порушення основи ринкової конкуренції. Законність відповідних актів і операцій оцінюється в кожному конкретному випадку, а монополістична діяльність ставиться під контроль шляхом впровадження певного правового механізму таким чином, щоб вона не завдавала шкоди нормальній конкуренції.

Водночас, в основі правового механізму лежить юридичний обов'язок реєстрації угод учасниками в тих випадках, коли їх зміст орієнтований на створення монополій або значне обмеження конкуренції. При цьому органи державного контролю мають право визнати господарську діяльність антиконкурентною і заборонити її як таку, що суперечить суспільним інтересам.

Для того, щоб визнати господарську практику монопольною або обмежувальною необхідно встановлення факту її негативного впливу на конкуренцію [39; 56]. Забороняється практика, яка за визначенням ст. 85 Римського договору і норм ряду національних законів здатна реально, прямо або побічно перешкодити, обмежити або порушити ринкову конкуренцію. Так, згідно формулювання пункту 1 статті 85 Римського договору вважаються незаконними дії, які мають своєю метою або результатом перешкодити, обмежити або порушити свободу ринкової конкуренції в межах спільного ринку, зокрема, такі:

- встановлення прямо або побічно купівельних і продажних цін або інших умов, що належать до угоди;
- обмеження або контроль виробництва, збуту, технологічного розвитку або капіталовкладень;
- розподіл ринків чи джерел постачання;
- застосування до торгових партнерів нерівного підходу при рівних умовах, що ставить їх тим самим у несприятливе становище при конкуренції [54; 59].

Істотне значення при цьому має підхід до презумпції монополізації ринку. Так, одним з оціночних критеріїв кваліфікації монополії, яка виникла на ринку, вважається в законах Франції, ФРН, Великобританії та Японії надмірна реалізація товарів і послуг конкретним об'єднанням.

Разом з тим, присутня певна непослідовність використання американського та європейського принципу оцінки, зокрема, часто одночасно застосовуються різні підходи і комбінації. Наприклад, зазначений принцип заміщення на практиці застосовується далеко не до всіх актів монополізації ринку, а лише до деяких з них:

- узгодженого встановлення ринкової ціни і передпродажних цін;
- розділу ринків між конкурентами;
- організації бойкоту по відношенню до «пов'язаних» договорів.

У США застосовують два типи амортизаційних списань – нормальне і прискорене. Зокрема, нормальна амортизація побудована за принципом рівномірних щорічних списань основного капіталу протягом часу його використання у виробництві. Причому амортизаційні відрахування проводяться тільки на поновлювані основні засоби виробництва. Норма амортизації обчислюється на основі середніх термінів служби обладнання.

Система прискореної амортизації передбачає або скорочення амортизаційного періоду в порівнянні з дійсним терміном служби, або списання більшої частини вартості обладнання в перші роки служби. Підвищення амортизаційних відрахувань:

- зменшує суму прибутку, що оподатковується податком;
- прискорює обіг основного капіталу, створюючи стимул до нових витрат на оновлення та технічне переозброєння виробництва.

Прискорена амортизація, розповсюджена в США, дозволяє форсувати накопичення капіталу, так як вся сума неоподаткованого прибутку йде на капіталовкладення.

В іншому випадку близько половини цього прибутку надходило б до бюджету у вигляді податку, а інша частина могла б бути розподілена серед акціонерів у вигляді дивідендів. Прискорена амортизація дає можливість:

- прискорити відновлення капіталу;
- підвищити конкурентоспроможність економіки;
- є важливим засобом регулювання економіки і стимулює науково-

технічну активність приватного капіталу [5; 21].

Японська податкова система відрізняється великим ступенем уніфікованості в тому сенсі, що вона не надає особливих пільг тим чи іншим галузям або секторам економіки. Якщо в США структурно-депресивні, або навпаки, перспективні галузі економіки регулюються через систему пільг, то в Японії по відношенню до них практикується головним чином адміністративне управління та субсидування. Податкові пільги, як і фінансова допомога, використовуються для заохочення зростаючих високотехнологічних галузей.

Система пільгової амортизації й податкові пільги в Японії поширювалися на пріоритетні галузі важкої промисловості. Спочатку це були чорна металургія, суднобудування, виробництво хімічних добрив; потім – нафтохімія і ряд машинобудівних виробництв (виробництво металорізальних верстатів та електротехнічна промисловість); наприкінці – виробництво комп'ютерної техніки, літакобудування, виробництво нових синтетичних матеріалів. Для здійснення впливу на плани інвестиційної активності в промисловому секторі в Японії використовуються такі податкові інструменти:

- особливі режими амортизації для деяких категорій активів;
- надання права створення неоподатковуваних резервних фондів.

У деяких країнах, зокрема, Німеччині, Франції, Швеції практикується формування спеціальних інвестиційних фондів за рахунок прибутку, а також відрахувань від заробітної плати працівників підприємства. Кошти цих фондів використовуються для капіталовкладень з метою залучення доходів робітників і службовців підприємства до участі у витратах на виробництво.

Всі ці заходи, об'єднані в категорію «спеціальних», мають вибірковий характер і переслідують певні цілі, сформульовані міністерством фінансів. Тому застосування співвідношення складових загальної суми недоотриманих державною скарбницею податкових надходжень за рахунок ефекту спеціальних заходів за окремими цілями відображає еволюцію державних пріоритетів.

У другій половині ХХ сторіччя в Японії роки відбулася різка зміна пріоритетів, пов'язаних із завершенням етапу створення фінансової та

матеріально-технічної бази японських корпорацій, які завоювали міцні позиції на світових ринках [25; 46]. До числа головних цілей забезпечення конкурентоспроможності національної економіки увійшли, зокрема, такі:

- заохочення вкладень в освоєння природних ресурсів і очисні споруди;
- підтримка дрібного та середнього підприємництва й сільськогосподарського сектора;
- розвиток власних наукових досліджень і технічної бази корпорацій.

Відповідно, була розроблена серія заходів заохочення витрат на придбання новітньої техніки і проведення власних науково-дослідних робіт:

- податкова знижка на проведення науково-дослідних робіт;
- податкова знижка на інвестиції в енергозберігаюче устаткування;
- податкова знижка дрібним і середнім підприємствам на інвестиції в обладнання із застосуванням електронних пристроїв;
- відрахування з оподаткованої суми доходів, отриманих в результаті продажу технічних послуг за кордоном;
- пільговий режим амортизації для ресурсо- та енергозберігаючого обладнання, призначеного для запобігання забрудненню навколишнього середовища;
- пільговий режим амортизації для устаткування і машин, придбаних дрібними і середніми підприємствами;
- спеціальний фонд витрат, пов'язаних з реалізацією обчислювальної техніки.

Характерною особливістю японської амортизаційної системи є здатність маневрувати ставками амортизаційних списань залежно від рівня технологічного розвитку.

Амортизаційна політика має на меті розвиток передових технологій, які є квінтесенцією досягнень наукової думки й економії всіх видів енергії, а також здійснює в регіональному напрямку структурну перебудову економіки.

Так, японським компаніям, що працюють в напрямку розвитку периферійних районів шляхом закріплення в них цілого ряду наукомістких

галузей, дозволяється в перший рік:

- списати в амортизаційний фонд 30% вартості устаткування і 15% вартості споруд;

- вираховувати з загальної суми податку 10% вартості нового обладнання за умови збільшення зайнятості населення регіону.

Система податкових пільг для освоєння високоскладною технологією, що поширюється на 200 видів наукових розробок, дозволяє великим компаніям віднімати із суми податку 7% вартості дослідницького обладнання і 20% тієї частини своїх витрат на науково-дослідні роботи, яку становить перевищення їх суми у звітному році над максимальним рівнем, зареєстрованим у попередні роки. При цьому сума знижки не повинна перевищувати 10% загальної суми податків, які сплачуються корпорацією, що обмежує позитивний ефект від цього заходу для фірм, які ведуть інтенсивні і дорогі великомасштабні науково-дослідні роботи.

У цілому, великі можливості в наукомістких галузях представляє практика прискореної амортизації. В Японії до амортизаційного фонду дозволяється списувати до 60% вартості обладнання, що використовується в перший рік експлуатації. Ще більшими пільгами користуються корпорації, що приймають участь в наукових програмах під егідою уряду: вони мають право списувати 100% вартості основного капіталу.

У 1987 році в Японії була здійснена податкова реформа, покликана активізувати внутрішній попит, перш за все – споживчий. Вона замінила собою попередню систему, спрямовану переважно на стимулювання заощаджень. Основний зміст реформи зводиться до полегшення податкового тягаря корпорацій і збільшення непрямих податків. Це наблизило японську систему оподаткування до європейського зразка, де скорочення індивідуального прибуткового податку і податку на прибуток корпорацій компенсується введенням податку на додану вартість.

Таким чином, амортизація є одним з дієвих джерел фінансування інвестицій в наукоємні виробництва [4; 46]. Проведення оптимальної

амортизаційної політики може суттєво вплинути на економічне зростання, розвиток технологічної бази економіки. В силу цього від ефективності амортизаційної політики залежить конкурентоспроможність економіки держави.

При складанні індексу глобальної конкурентоспроможності необхідно враховувати складність економічного процесу і пропонувати середньозважене значення багатьох різних компонентів, кожен з яких відображає аспект конкурентоспроможності [50, с. 150-270]. Дані компоненти лягли в основу 12 складових конкурентоспроможності.

Перша складова – це інституції. Інституціональне середовище визначається правовою й адміністративною інфраструктурою, в рамках якої приватні підприємці, компанії та уряд співпрацюють з метою створення багатства нації. Значення сприятливого і справедливого інституційного середовища стало ще більш очевидним під час недавньої фінансово-економічної кризи. З урахуванням зростаючої ролі держави вона особливо важлива для підтримки і посилення нестабільного економічного зростання.

Якість інституційного середовища істотно впливає на конкурентоспроможність й економічне зростання. Воно безпосередньо впливає на рішення в області інвестицій й організації виробництва, а також впливає на те, яким чином товариства розподіляють вигоди і несуть витрати щодо реалізації програм і стратегій розвитку. Наприклад, власники землі, корпоративних акцій або інтелектуальної власності не стануть інвестувати в свою власність, якщо їм не гарантовані права на неї. Значення інститутів не обмежується законодавчою базою. Ставлення уряду до ринків і свобод, а також ефективність його роботи, мають велике значення: громіздкий апарат і бюрократія, надмірне державне регулювання, корупція, нечесність при складанні та виконанні державних замовлень, брак прозорості та надійності, нездатність надавати бізнесу необхідні послуги, політична залежність судової системи призводять до суттєвих економічних витрат для бізнесу і уповільнюють розвиток економіки [10; 45].

Відповідний рівень управління державними фінансами також важливий для довіри до бізнес-клімату країни. Тому індикатори, що відображають якість

державного управління, включені в дану групу, доповнюють оцінки макроекономічної стабільності в третій складовій. Незважаючи на те, що в науковій літературі увага приділяється переважно державним інститутам, приватні інститути є значимим складником процесу створення добробуту. Події, пов'язані зі світовою економічною кризою, у поєднанні з незліченними скандалами компанії виявили важливість стандартів бухгалтерського обліку, а також звітності та прозорості, що дозволяють не тільки запобігти шахрайству та неефективному управлінню, але і зберегти довіру інвесторів і споживачів.

Економічне зростання ґрунтується на діяльності бізнесу, побудованого на принципах чесного управління, в якому керівництво дотримується суворих етичних норм у відносинах з державою, іншими компаніями та громадськістю в цілому. Прозорість приватного сектора – це обов'язкова характеристика бізнесу. Вона може надаватися відповідно до відповідних стандартів та з використанням аудиторської практики і бухгалтерського обліку, що дозволяють отримати своєчасний доступ до інформації.

Друга складова – інфраструктура. Високорозвинена інфраструктура важлива для ефективної економічної діяльності, тому що її використання здійснює вплив на конкретизацію економічної діяльності чи секторів, які можуть функціонувати з огляду на конкретну ситуацію.

Досконала інфраструктура нівелює вплив міжрегіональних відстаней, завдяки чому реалізується інтегративний процес державного ринку і низьковитратний зв'язок з зовнішніми ринками. Водночас, досконалість інфраструктури:

- чинять великий вплив на економічне зростання;
- різними способами скорочують нерівність у рівні доходів;
- сприяють боротьбі з бідністю.

Добре розвинена транспортна та комунікаційна інфраструктура є передумовою доступу найменш розвинених населених пунктів до базових економічних процесів і сервісів. Найбільш виправдані – якісні автомобільні дороги і залізничні колії, порти і повітряний транспорт – уможливають

підприємцям гарантовано і своєчасно доставляти товари та послуги на ринок, а працівникам – пересуватися по країні в пошуку найбільш прийнятних робочих місць.

Економіка залежить також від необхідного рівня безперебійного електропостачання, що забезпечує нормальну роботу підприємства [28; 43]. Нарешті, Розвинена телекомунікаційна мережа забезпечує швидкий і вільний потік інформації, який посилює загальну економічну ефективність тим, що дозволяє гравцям на ринку враховувати всю наявну інформацію при прийнятті рішень і обмінюватися нею.

Третя складова – макроекономічна стабільність. Стабільність макроекономічного середовища чинить значний вплив на бізнес і на всю національну конкурентоспроможність. І хоча події доводять, що, особливо в європейських умовах, макроекономічна стабільність не може підвищити продуктивність країни, а макроекономічний хаос серйозно завдає шкоди економіці. За необхідності погасити минулі борги, держава не зможе ефективно надавати послуги. Бюджетний дефіцит обмежує майбутню здатність держави реагувати на циклічні зміни ділової активності і спрямовувати кошти на заходи, які дозволять покращити конкурентоспроможність. У компаній не буде можливості ефективного функціонування, за умови не контрольованості рівня інфляції.

В результаті економіка не може стійко розвиватися без макроекономічної стабільності. Стабільність макроекономіки привернула увагу громадськості зовсім недавно, коли США і деяким країнам Європи довелося вживати термінових заходів, щоб запобігти макроекономічній нестабільності, оскільки їх державний борг досяг неприпустимого рівня під час світової фінансової кризи. Важливо відзначити, що дана складова оцінює стабільність макроекономічного середовища і не бере до уваги те, як саме уряд управляє державним бюджетом. Даний якісний індикатор відображений у складовій інститутів [43, с. 220-380].

Четверта складова – охорона здоров'я та початкова освіта. Стан здоров'я робітників має превалюючі значення для досягнення конкурентоспроможності

та підвищення продуктивності державного виробництва. Працівники з вадами здоров'я не мають змоги бути належно функціональними і їхні показники продуктивності будуть менше нормативних. Крім того, погане здоров'я працівників веде до великих витрат для бізнесу, так як нездорові співробітники часто відсутні на робочому місці або працюють неефективно. Тому беззаперечно важливість інвестування в охорону здоров'я надзвичайно значима як з економічної, так і з моральної точки зору. Крім охорони здоров'я, даний чинник зачіпає якість і охоплення населення початковою освітою. Беззаперечно, що базова освіта може підвищити ефективність роботи кожного працівника. Працівники, що не мають початкової освіти, можуть виконувати тільки елементарні роботи вручну, і їм набагато важче адаптуватися до більш складних виробничих процесів і технологій. Отже, ці працівники меншою мірою розробляють або впроваджують інновації. Іншими словами, недолік базової освіти у співробітників може негативно впливати на бізнес, обмежуючи його розвиток, в той же час з існуючими людськими ресурсами компаніям буде складніше рухатися вперед по вартісному ланцюжку, утворюючи більш складні товари або підвищуючи їх додану вартість. У довгостроковій перспективі важливо уникнути значних скорочень ресурсів у даних найважливіших сферах, незважаючи на необхідність урізання видатків державних бюджетів з метою зменшення дефіциту і боргового тягаря.

П'ята складова – вища освіта та професійна підготовка. Якісна вища освіта та підготовка є важливими для економіки, яка прагне рухатися вперед створюючи додану вартість і ускладнюючи виробничі процеси.

Зокрема, сучасна глобалізована економіка вимагає від країн створення резерву освічених працівників, здатних виконувати складні завдання, швидко адаптуватися до змін середовища і нових потреб економіки. В даній складовій оцінюється рівень зарахування в середні школи і заклади вищої освіти, а також якість освіти з погляду бізнес-суспільства. Ступінь навчання співробітників також враховується зважаючи на важливість професійного й безперервного навчання без відриву від робочого місця (чому в багатьох країнах не надають

особливого значення), що дозволяє забезпечити безперервне підвищення навичок працівників.

Шоста складова – належна ефективність товарного ринку. Ринково ефективні країни виробляють необхідний асортимент товарів та послуг, враховуючи умови попиту та пропозиції. Ситуація на таких ринках гарантує налагоджений товарообіг. Здорові конкурентні відносини на національному і зовнішньому ринках важливі для підвищення показників діяльності ринку і, як результуюча, підвищення продуктивності підприємств. Це забезпечує процвітання ефективним виробникам товарів, необхідні ринкам [59, с. 100-256].

Сьома складова – ефективність ринку праці. Доцільність функціонування та здатність до змін ринку праці чинять вирішальний вплив на виконання належного розподілу робітників між неоднорідними напрямками, що може стимулювати їх найефективніше застосування та створювати достатній рівень мотивації для максимальної відданості робочому місцю.

Звідси, ринки праці повинні бути гнучкими, щоб бути в змозі швидко і з найменшими витратами здійснювати ротацію працівників і допускати коливання зарплати без великих соціальних потрясінь.

Крім того, ефективні ринки праці мають формувати зв'язок між стимулами для працівників та їх прагненням просувати принципи мерітократії на робочих місцях, а також гендерну рівність в бізнес-середовищі. Разом узяті, ці чинники позитивно впливають на результати діяльності працівників і залучення талантів в країну. Роль обох аспектів неухильно зростає у зв'язку з дефіцитом кваліфікованих кадрів, і, відповідно набирає загрозливих масштабів.

Восьма складова – розвиненість фінансового ринку. Недавня фінансово-економічна криза дала розуміння, що в економіці пріоритетне значення має здоровий, добре функціонуючий фінансовий сектор. Ефективний фінансовий сектор надає можливість розмістити заощаджені громадянами ресурси або ресурси, вкладені іншими країнами, в ті сфери, де ці ресурси найбільш продуктивні. Ефективний фінансовий сектор виділяє ресурси на реалізацію проектів, що мають політичне підґрунтя, щодо інвестиційних проектів – з

найбільшою очікуваною нормою прибутковості. Тому ключовий момент тут полягає в ретельній оцінці ризиків. Інвестиції бізнесу також чинять вплив на показники продуктивності. Таким чином, економіці необхідний розвинутий фінансовий сектор, який надає капітал для фінансування інвестицій приватного сектора з таких джерел як:

- кредити надійних банків;
- добре організований фондовий ринок;
- використання венчурну та різноманітних фінансових інструментів.

Щоб виконати ці функції, банківський сектор повинен бути надійним і прозорим, і, як показали недавні події, фінансовим ринкам регулювання необхідно для захисту різних верств учасників економічних процесів.

Дев'ята складова – технологічна готовність У сьогоднішньому глобалізованому світі технологічна готовність компаній визначає їх здатність конкурувати і бути успішними. В даній складовій Оцініть швидкість, з якою економіка застосовує та використовує нові технології для підвищення продуктивності свого сектора. У той же час, його спроможність повноцінно користуватися інформаційно-комунікаційними технологіями (далі - ІКТ) у повсякденній практиці та у виробничій діяльності, відіграла особливу роль, збільшуючи використання та забезпечення інновацій, і, в кінцевому рахунку, дозволяє підвищити конкурентоспроможність. [38; 59]. ІКТ перетворилися в загально застосовувані технології у сучасному світі, поширилися на багато секторів економіки і відіграють роль ефективної інфраструктури у комерційних операціях. Доступ до ІКТ та їх використання стали фундаментальною основою при визначенні технологічної готовності. На здатність економіки підвищувати продуктивність не впливає той факт, чи були такі технології винайдені в межах країни чи ні. Головне, що підприємства країни мають доступ до цих прогресивних продуктів і проектів, і здатні їх освоювати.

Прямі іноземні інвестиції є провідними постачальниками ресурсів, особливо для країн, що перебувають на нижчому етапі технологічного розвитку. В даному контексті повинні розмежовуватися рівень технологій, якими можуть

користуватися компанії країни, і можливість країни проводити дослідження та розробляти інновації, які є проривними. Тому технологічна готовність розглядається окремо від інновацій, які оцінюються в дванадцятій складовій.

Десята складова – розмір ринку. Продуктивність знаходиться в залежності від розмірів ринку, тому що крупні ринки дають змогу компаніям скористатися економією від масштабу. Історично склалося, що ринки функціонували переважно в обмеженні кордонів країни. В еру глобальних зв'язків міжнародний ринок здатен бути альтернативним заміником національному ринку, це актуально для малих країн. Наявна значна кількість емпіричних доказів, що підтверджують прямий зв'язок між відкриттям торгівлі та економічним розвитком. Є дослідження, які ставлять під сумнів стабільні засади такого зв'язку, сформована спільна позиція, яка стосується значного впливу товарообміну на економічний підйом, це актуально для країн із меншими національними ринками. Звідси, визначаючи розмір виробництва країни, експорт можна інтерпретувати як субститут внутрішнього попиту. Врахування національного і зовнішнього ринків в розрахунок розміру ринку дозволяє враховувати експортно-орієнтовані економіки і географічні регіони (як, наприклад, Євросоюз), що складаються з декількох держав, але мають єдиний ринок.

Одинадцята складова – рівень розвитку бізнесу. Рівень розвитку бізнесу, безсумнівно, вплине на ефективність виробництва товарів та послуг і передбачає два взаємопов'язані елементи: якість всього ділового співтовариства та якість діяльності та стратегій окремих компаній. Ці фактори мають високе значення для економік, що перебувають на високій стадії розвитку, в яких базові ресурси для підвищення продуктивності в основному вже вичерпані. Якість бізнес-спільнот та допоміжних галузей в країні, яка вимірюється кількісними й якісними показниками національних постачальників, та ступенем їх взаємодії є важливою з багатьох причин. Коли компанії та постачальники у певному відділі згруппуються (кластер) і географічно наблизяться один до одного, підвищиться ефективність, збільшаться можливості інновацій, а також зменшиться кількість

перешкод для нових компаній.

Передові практики і стратегії окремих фірм (брендинг, маркетинг, дистрибуція, сучасні технологічні процеси, виробництво унікальних складних товарів) поширюються по всіх секторах економіки і сприяють появі комплексних і сучасних бізнес-процесів у всіх галузях.

Дванадцята складова – інновації. Джерелом інновацій є як технологічні, так і нетехнологічні знання. Нетехнологічні інновації асоційовані з ноу-хау, а також навичками й умовами праці, які притаманні організаціям, а, значить, охоплені одинадцятою складовою індексу глобальної конкурентоспроможності [11; 50].

Остання складова конкурентоспроможності – це технологічні інновації. У той час як значні показники можна отримати завдяки поліпшенню роботи державних, громадських і приватних установ, створення інфраструктури, зниження макроекономічної нестабільності або поліпшення людського капіталу, позитивний ефект від всіх цих факторів стає не таким відчутним. Те ж саме стосується ефективності ринків праці, фінансів і товарів. У прогностичному баченні показники життєвого рівня можна істотно підвищувати виключно завдяки технологічним інноваціям.

Країни з недостатнім рівнем економіки зараз збільшують продуктивність, застосовуючи наявні технологічні рішення, або поступово вдосконалюючи інші сфери. Однак ті країни, які знаходяться на етапі інноваційного розвитку, даний підхід є недостатнім. Підприємствам цих країн необхідно втілювати найсучасніше проектування продуктів та процесів, щоб підтримувати конкурентну перевагу та працювати з більш високою доданою вартістю. Доречне виникнення середовища, сприятливе інноваційній діяльності, яке підтримує як державний, так і приватний сектор. Зокрема, це передбачає:

- достатнє фінансування досліджень і розробок, особливо в бізнесі;
- наявність високоякісних науково-дослідних інститутів, які можуть створювати базу знань, що стане джерелом розробок;
- співпрацю між університетами та бізнесом у сфері наукових досліджень;

- захист інтелектуальної власності в сукупності з необхідністю конкурувати і доступом до венчурного капіталу і фінансування, які аналізуються іншими складовими індексу глобальної конкурентоспроможності.

Через повільне відновлення економіки після недавньої кризи і зростання фіскального тиску, з якими зіткнулися розвинені держави, необхідно, щоб державні і приватні інститути змогли не піддатися цьому тиску і уникнути скорочення витрат на науково-дослідницьку діяльність, що має критичне значення для сталого розвитку у майбутньому.

Загалом, хоча кожен з дванадцяти складових конкурентоспроможності представлений окремо, слід пам'ятати, що всі вони взаємопов'язані, мають тенденцію підсилювати одна одну, а слабка сторона в одній сфері часто негативно впливає на інші сфери [23; 34].

2.2. Адміністративно-нормативний механізм державного управління конкурентними перевагами на регіональному рівні

Останні роки законодавство, пов'язане з конкуренцією, мало систематичне оновлення. На підґрунті багатьох поправок до законодавчих актів «Про Антимонопольний комітет України», «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності», «Про захист від недобросовісної конкуренції» і низки інших, нарешті було зроблено кардинальні зміни: у 2000 році був прийнятий Закон України «Про природні монополії», а з 2 березня 2002 року набрав чинності Закон України «Про захист економічної конкуренції» [14; 15; 16].

Звідси, вірогідно існування законодавчої бази, відповідної існуючим соціально-економічним вимогам і є мінімально необхідною для розбудови внутрішньодержавних відносин в царині конкуренції. Проте багато завдань потребують подальшого вирішення.

Значення Закону України «Про захист економічної конкуренції» від 11 січня 2001 року у регулюванні економічних відносин на сучасному етапі треба

однозначно визнати [15]. По-перше, Україна прагне увійти до європейського економічного, правового і політичного співтовариства. Водночас, тільки ініціативи набути членство Всесвітньої Торговельної Організації, а надалі – Європейського Союзу недостатньо. Україна повинна створити умови для імплементації правових засад, які є мінімально достатніми для членів подібних інституцій.

Це викликає необхідність підкреслити, що останнім часом нагальне значення приймають завдання адаптації українського і законодавства Європейського Союзу узагальнено, з нормами міжнародного права. Безперечно, об'єднання значною мірою передбачає законодавчі акти, які втілюють головні засади вітчизняної економічної політики і її концепції, а також ідеологічні напрямки.

Закон України «Про економічну конкуренцію» дозволяє стверджувати, що його наповнення відповідає міжнародним стандартам, що висуваються до конкуренції, також, він уособлює українські реалії регулювання конкурентних відносин. Під час його підготовки приймалися до уваги не лише існуючі традиції розвитку конкуренції в царині економіки в Україні, але і судові прецеденти з практики діяльності судів.

Необхідно зазначити, що з моменту затвердження Закону України «Про захист економічної конкуренції» змінилося не виключно антимонопольне законодавство – змінилися сама ідеологія, принципи, концепція конкурентної державної політики України [15]. Зважаючи, що Україна майже завершила демократизацію економіки та приватизацію державної власності, і враховуючи, що введення закону пережило тривалий період адаптації, можна стверджувати, що це важливий фундамент для України для поступового розвитку здорових конкурентних відносин. Зокрема, Закон має незначну кількість декларативних виявів, які мали місце в Законі України «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності». Водночас, на практиці, його суміщення з іншими нормативними актами доволі складне. Така ситуація притаманна значній кількості нових законів, прийнятих в

Україні: на підґрунті застарілої законодавчої бази знов прийняті закони, зокрема з ознаками новизна за ознаками юридичного формування, склано імплементуються у діюче правове поле. Необхідно проводити масштабну роботу координації їх з іншими нормативно-правовими актами, працюючими в суміжних областях.

Зокрема, функціонування фінансових ринків може набути ілюстративні риси для відображення необхідності погодження різних законодавчих актів. Учасники, що є функціональними складниками фінансового ринку оперують, наступними законами України:

- «Про банки і банківську діяльність»;
- «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»;
- «Про страхування»;
- «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» та ін.

За даних реалій Закон України «Про захист економічної конкуренції», що регламентує питання дотримання конкурентних відносин на фінансових ринках, мають корелювати із засадами, що актуальні [15]. Інакше учасники фінансового ринку отримають тиск державного регулювання у подвійній кратності, що здійснюється Національним банком України, Міністерством фінансів України, Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку та Антимонопольним комітетом України.

Привертає увагу присутність у Законі «Про захист економічної конкуренції» багатьох визначень, які мають оцінний прояс, зокрема, «узгоджені дії» [15]. Зокрема, визначення «узгоджених дій», що використовується як в самому Законі, так і в Розпорядженні Антимонопольного комітету України № 27-р від 12 лютого 2002 року, має широке семантичне поле і може застосовуватися до багатьох напрямків діяльності учасників господарських відносин[41].

Аналогічну ситуацію відзначити стосовно термінологічного значення економічної концентрації. Неоднозначне сприйняття у представників бізнесу

мають і тези Закону, які нормують необхідність узгодження заздалегідь з Антимонопольним комітетом України деяких дій, наприклад, укладення договорів, де можливий вияв антиконкурентного характеру. Діючих важелів аналогічного узгодження вітчизняна практика юриспруденції не мала. Спираючись на це, доцільно стверджувати, що положення Закону України «Про захист економічної конкуренції» також вимагають значного наукового осмислення і подальших корекцій Антимонопольним комітетом України і іншими органами [15].

Необхідно при цьому відмітити, що превалюючим та незавершеним завданням в царині регулювання відносин конкуренції є задача діяльності природних монополій в Україні. До їх зменшення призвела імплементація антимонопольних заходів і приватизація на масових засадах українських підприємств-монополістів. Так, 20 квітня 2000 року був прийнятий Закон України «Про природні монополії» [16]. Тим не менш, в сьогоденні існує значна кількість високомонополізованих ринків. І хоча пройшло понад 15 років з старту реформувань ринку, існуючі вітчизняні монополії залишаються в своїй сутності: «соціалістичний» підхід до регулювання їх діяльності, є дуже помітним.

Природна монопольна національна система регулювання має необхідність вдосконалення. На рівні управління державою є бачення цього процесу, є уявлення і учасників бізнес – відносин [28]. Недостатньо продумані реорганізаційні заходи на товарних ринках, відсутність рівності для всіх суб'єктів господарювання та ефективної державної системи управління активами є сприятливими факторами для монополістичних підприємств, що зловживають своїм домінуючим становищем.

Доцільно вказати, що частка монопольного сектора в економіці України, як впливає з Указу Президента України № 1097/2001 від 19 листопада 2001 року, яка затвердила «Основні напрями конкурентної політики на 2002-2004 роки», становить 40 %. Практика Української антимонопольної комісії доводить, що монополістичні підприємства були зловживані через своє домінування на національному ринку, а це понад половину загальної кількості порушень.

Компанії – монополісти, що задіяні у сфері послуг залізничних перевезень, а також житлово-комунальних послуг (енергопостачальні організації) є найбільш визначними порушниками. Відповідно, виникає потреба кардинальних структурних змін.

Державі необхідно особливо уважно ставитися до граничнення домінуючого стану «природних» структур, які є монополістами, на ринку, а також знаходження в межах правового поля конкуренції. Але основне – наявність достатньо ефективної законної бази для покарання монополістів за випадку порушень. Тому при загальній увазі до процесів розвитку відносин в галузі конкуренції в Україні значну роль в цих процесах мають відігравати природні монополії. Нівелювання рівноваги в питаннях розвитку і діяльності природних монополій та якістю і доступністю їх товарів підтверджують тезу, що вони мають потребу у поглибленому реформуванні.

Таким чином, нещодавно в Україні було прийнято багато законів, що торкаються головних складових економічного і соціального розвитку держави. Законодавчі акти, які координують конкуренцію, посідають провідні засади у право установчій діяльності в Україні. Відбувається імплементація конкурентного законодавство в систему національного міжгалузевого регулювання. Але застосовуватися воно має винятково комплексно з іншими групами законів.

Аналізуючи дотримання законодавства в царині конкуренції в вітчизняній правовій системі, слід вказати, що формування уніфікованої судової практики має особливе значення у сфері примусового виконання. На даний момент усталена судова практика використання Закону України «Про захист економічної конкуренції» відсутня [15]. Між тим спори на підґрунті конкурентного законодавства без гіперболізації слід вважати справами дуже високого рангу складності, оскільки для вирішення подібних колізій суддям необхідно не лише розуміння правових концепцій, але й навичка застосування норми у відповідності з сучасним етапом розвитку економічних відносин у суміжних галузях..

Отже очевидна необхідність спеціальної професійної підготовки суддівського корпусу для вирішення подібного роду справ. Специфіка конкурентних спорів, що вимагає знань як у сфері публічного, так і приватного права, зумовлює необхідність отримання судьями відповідної всебічної та комплексної інформації.

Вимоги часу стимулюють ідею створення в Україні спеціальних конкурентно-патентних судів та прийняття Конкурентного кодексу України. Проте це питання потрібно вирішувати в контексті проведення широкомасштабної судової реформи, яка передбачає існування спеціалізованих судів, таких як господарський, адміністративний.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТНИМИ ПЕРЕВАГАМИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

3.1. Стратегічні орієнтири розвитку державного управління конкурентоспроможністю економіки України

Концептуальною основою стратегії соціально-економічного розвитку України і досягнення зазначеної генеральної мети може стати тільки кардинальна зміна курсу реформування країни. Необхідно також виділити основні напрями стратегічного розвитку країни і руху до поставленої мети:

- формування глобально конкурентоспроможної економіки, як критично важливої передумови формування змішаного суспільства в Україні та її рівноправної інтеграції у світову політико-економічну систему;

- реформування системи державного управління, усунення перекосів в обсягах повноважень між гілками влади, а також зведення до мінімуму впливу монополю-олігархічного капіталу на політику держави;

- запобігання динаміці зниження рівня життя більшої частини населення як наслідку проведеної соціально-економічної політики і перехід до його поступового підвищення і зближенню різних верств;

- відновлення середнього шару населення на базі пожвавлення малого та середнього підприємництва, підтримки і розвитку сфер науки, культури, соціальної інфраструктури [21; 31].

Звідси, напрями підвищення конкурентоспроможності економіки України органічно випливає з генеральних планів соціально-економічного розвитку країни і передбачає у майбутньому створення базової передумови побудови в Україні змішаного суспільства [57].

В даний час існує значна кількість сценарно-прогностичних розробок, що описують різні варіанти майбутнього економіки країни. Однак для являють

найбільший інтерес сценарії, що акцентують увагу на науково-технічному і технологічному розвитку [43].

Враховуючи, що таких сценаріїв може бути досить багато, представляється доцільним розглянути два абсолютно полярних сценарії довгострокових перспектив країни.

Перший – песимістичний сценарій – передбачає подальшу технологічну деградацію економіки. Варто зазначеним тенденціям протривати ще кілька років та їх наслідки можуть стати незворотними, призведуть до безнадійного – принаймні на кілька найближчих десятиліть – відставання України в глобальній економічній конкуренції.

Основні наслідки цього сценарію представляються наступними.

По-перше, переважно буде вичерпаний фундаментальний науковий, винахідницький і конверсійний заділ, який був створений за низку десятиліть на основі потужної підтримки держави. При відсутності такої підтримки (точніше, зведенні її до явно недостатнього мінімуму) цей потенціал перестане поповнюватися; найбільш активні наукові, конструкторські, інженерні кадри підуть; Україна не зможе існувати без зовнішньої підживлення науковими ідеями, патентами, технологіями, обмежившись адаптацією їх до умов свого ринку.

По-друге, виробничий потенціал зараз досяг крайньої міри зносу. При такому зносі на більшості підприємств неможливо не тільки виробляти конкурентоспроможну продукцію, але і взагалі продовжувати виробництво без великих аварій [11; 50].

По-третє, застарілі технології відрізняються низькою ефективністю, підвищеним рівнем матеріалоємності та енергоємності виробництва, а підтримання видобутку і транспортування сировини для внутрішнього споживання і на експорт зажадають великих інвестицій, яких в умовах низької ефективності виробництва немає.

Має сенс зазначити, що перспектива такого сценарію цілком реальна, так як для того, щоб він здійснився, не потрібно робити практично нічого, треба просто не заважати продовженню нині сформованих тенденцій. І в цьому випадку через 20–30 років, коли в розвинених країнах утвердиться новий,

шостий технологічний уклад, Україна опиниться на задвірках світової економіки, з переважанням четвертого, а то й третього укладів.

В кінцевому підсумку реалізація даного сценарію призведе до остаточного закріплення статусу України як сировинного придатка світової економіки.

Однак даний сценарій не є неминучим, і в Україні все ще зберігаються серйозні передумови для реалізації оптимістичного сценарію розвитку.

За оцінкою експертів, близько половини трудових ресурсів в нашій економіці за своїм кваліфікаційним і загальноосвітнім рівнем готові до ефективної праці в умовах сучасної економіки. Близько 30% активної спільноти громадян коливаються: виникають сумніви щодо реальних економічних можливостей, страх невдач, є підстави до потреби у більш пролонгованих термінах асиміляції у ринкове господарювання. Решта 20% – активні супротивники змін, пов'язаних з ринком. Близько 50% з них – низькокваліфіковані і некваліфіковані робітники, залишок 10% – колишня номенклатура, яка не здатна стати повноцінними парципіантами ринкових змін [7; 59].

Трудові ресурси країни володіють сукупністю конкурентних переваг, що включають: високий рівень освіти населення і наявність традицій, що орієнтують людей на творчу працю; розвинене почуття справедливості і навички колективної праці; схильність до самореалізації особистості в інтересах колективу.

Водночас українські трудящі практично не мають стимулів до реалізації закладеного в них потенціалу, не знають, що таке активна конкуренція на національному і світовому рівні і сьогоднішню «конкурентоспроможність» нашого робітника, інженера, техника, технолога, директора заводу тощо найчастіше можна оцінити як нульову [48; 59].

З нульовою або близькою до нього поточною конкурентоспроможністю вітчизняних трудових ресурсів узгоджується і мізерна і нерегулярна оплата праці в економіці України. Ця оплата не забезпечує прожиткового мінімуму ані працівнику, ані його родині, і зовсім не є стимулом до розвитку, реалізації наявного потенціалу, що в сумі повинно приводити до процвітання як окремих

підприємств, так і сукупної економічної системи. Як наслідок, утворюється замкнене коло, розірвати яке – завдання надзвичайно складне, що вимагає відходу від традиційних макроекономічних підходів українського уряду, але здійсненне.

Окремо необхідно торкнутися питання іноземних інвестицій, значимість яких безперервно зростає в процесі глобалізації світової економіки.

Особливу цінність тут мають не спекулятивні, орієнтовані на швидке отримання прибутку, а прямі іноземні інвестиції, що детермінуються, в першу чергу, стратегічними мотивами. При цьому рішення про інвестування в ту чи іншу країну визначається, переважно двома основними факторами:

- вихід на ємний або потенційно ємний ринок збуту;
- отримання опційних конкурентних переваг за рахунок застосування позитивних характеристик країни, таких, як: доступ до природних ресурсів, можливість зниження витрат і собівартості продукції, доступ до висококваліфікованих кадрів, результатами НДДКР і технологій.

І тут, як можна помітити, Україна має значні переваги перед країнами-конкурентами за залучення капіталу, особливо за рахунок науково-технічного і кадрового чинника, найбільш значимого у сучасній міжнародній конкуренції [58; 59].

Таким чином, саме наявність вищевказаних імперативів дає змогу стверджувати можливість оптимістичного сценарію розвитку економіки України.

Один з найбільш відомих сценаріїв, що відбивають стратегію «наздоганяючого» розвитку, виглядає у баченні перспективи в пріоритетному освоєнні ряду базових макротехнологій, існуючих на сьогоднішній день. Проте реалізація такого сценарію видається все ж малоімовірною і, при цьому, не цілком доцільною.

По-перше, наявні виробничі потужності української економіки, особливо в машинобудуванні, абсолютно застаріли і не здатні зробити настільки масштабний технологічний прорив, для практичного здійснення якого потрібні колосальні інвестиції.

По-друге, глобальний ринок наукомісткої продукції на існуючих напрямках гранично монополізований, у ньому панують ТНК, які використовують всі свої величезні можливості, щоб не допустити конкурентів.

Крім цього, реалізація даного сценарію не представляється абсолютно доцільною, так як необхідно враховувати закономірності циклічної динаміки науки і техніки: до 2025 р. нині переважаючий п'ятий технологічний уклад поступово відійде, і йому на зміну прийде шостий уклад, і склад макротехнологій радикально зміниться.

Таким чином, «наздоганяюча» стратегія розвитку представляється безперспективною для України: вона потребує величезних ресурсів, мобілізація яких є практично неможливою і, крім цього, не приведе до серйозної зміни конкурентного статусу України у світовій економіці.

3.2. Інноваційний механізм державного управління конкурентними перевагами на регіональному рівні

У ринковій економіці рушійна сила інноваційної діяльності – це конкуренція, яка змушує підприємства вибирати більш досконалі способи розвитку та гарантує їм вигідну позицію на ринку, її утримання і розширення [38; 43]. Кожен суб'єкт господарювання визначає стратегію розвитку, виходячи:

- по-перше, – із загальних для всіх правил поведінки, що встановлені законодавцем;
- по-друге, – з власних інтересів, цілей та можливостей;
- по-третє, – з тих позицій на ринку, які надає конкурентна боротьба.

При всьому розмаїтті інновацій головним їх споживачем є виробництво, яке в умовах інноваційної економіки має бути сприйнятливим до нововведень. Ця сприйнятливість є можливою за дотримання наступних умов:

- інноваційна діяльність стає неодмінною умовою підтримання конкурентоспроможності виробництва і отримання підприємцями додаткового прибутку;

- виробництво має або може залучити необхідні для інноваційної діяльності ресурси;
- присутня вичерпна інформація про можливості інноваційних перетворень та очікувану ефективність інноваційних проектів;
- враховуючи ризики і значну тривалість окупності інновацій, макроекономічна політика держави забезпечує необхідні і достатні преференції для стимулювання інноваційної активності підприємців.

В даний час у світовому господарстві активно формується новий тип економічного зростання. Його рушійною силою є створювані державою і національно орієнтованим бізнесом системи відтворення і використання знань і втілення їх у інновації – найбільш значущі ресурси сучасного господарського розвитку, а також механізми їх розширеного відтворення і капіталізації.

Інноваційний потенціал та його досягнення багато в чому визначають перспективну конкурентоспроможність національної економіки [50]. Тим самим створюється основа для її стійкості і стабільності зростання в умовах ринкових коливань і процесів глобалізації економічних відносин. Інноваційна діяльність спочатку виводить бізнес з рівноваги, а потім, за сприятливого результату, не просто відновлює його, а переводить на вищий рівень, якого ще не досягли інші конкуруючі господарюючі суб'єкти. Тобто інновації дозволяють підприємствам отримати тимчасову основу, і, отже, – додаткові конкурентні переваги, які можуть зберігатися тривалий час. Звідси, інноваційна діяльність – це запорука сталого розвитку економічного суб'єкта [23; 40]. Саме інноваційне за характером економічне зростання називається розвитком.

Неодмінна умова функціонування інноваційної економіки – інтеграція інноваційної сфери у ринковий простір. Сама по собі комерціалізація наукових результатів, що створює передумови входження інноваційної сфери до системи ринкових відносин і формування фінансової бази її розвитку, але без відповідних організаційно-економічних перетворень, не може бути здійснена.

Спроби подолати дану проблему в зарубіжній практиці призвели до формування концепції «потрійної спіралі», сутність якої у системному обліку

при побудові національно-інноваційної системи трьох взаємодіючих факторів – динаміки ринку, динаміки макросередовища та внутрішньої динаміки інноваційної сфери.

Визначення «національна» в літературі однозначно трактується як «державна» інноваційна система. Таке визначення цілком виправдано, так як держави Європи переважно утворені за національною ознакою. Однак у багатьох країнах існує адміністративний поділ на регіони. У цьому випадку термін «національна» втрачає свій первинний сенс. Тут звертають на себе увагу наступні обставини:

- держава може застосовувати уніфіковану систему економічних підходів, навіть за умов, що соціально-економічний розвиток деяких регіонів може суттєво розрізнятися;

- у випадку значних відмінностей у регіональному соціально-економічному розвитку, кожному регіону також необхідно прийняти окремий підхід, який має формуватися на національному рівні за участю відповідних регіональних органів влади.

Таким чином, для країн з регіональним розподілом, зокрема, України, при побудові національної стратегії інноваційного розвитку і виборі напрямів їх розвитку необхідно враховувати як загальні принципові підходи, так і індивідуальні особливості регіонів [36; 57].

Аналіз європейського досвіду дозволяє визначити основні критерії формування економіки інноваційного типу:

- по-перше, більше 80% приросту ВВП в інноваційній економіці забезпечується виробництвом наукомісткої продукції;

- по-друге, темпи зростання фінансування фундаментальних досліджень перевершують темпи зростання обсягів закупівель промисловістю наукомістких технологій.

Що стосується загальних принципових підходів до формування національної інноваційної стратегії, то це – перетворення знання в головний стратегічний ресурс, а інноваційної діяльності – у визначальний фактор розвитку

економіки, а також уявлення про науково-дослідний потенціал як про інституціональну основу забезпечення конкурентоспроможності економіки [11; 36].

Європейський досвід підтверджує, що шлях утворення конкурентоспроможної економіки відрізняється етапністю, збалансованістю а також застосуванням механізмів державного і ринкового регулювання економіки в адаптованому до окремого регіону варіанті. Вкрай важлива роль у побудові конкурентоспроможної економіки відводиться державі в частині реалізації таких функцій:

- розробка стратегії інноваційного розвитку економіки;
- створення сприятливого підґрунтя для розвитку інноваційного бізнесу;
- організація процесу прогнозування технологічного розвитку і визначення на цій базі науково-технічних пріоритетів;
- розвиток інноваційної інфраструктури;
- розробка заходів щодо опосередкованого та прямого стимулювання інновацій;
- безпосередня участь у розвитку сфери досліджень і розробок, головним чином – у сфері фундаментальних досліджень.

У цілому, дослідження дають змогу стверджувати, що зміни і в ідеології окремих приватних компаній, які намітилися, поступово переходять від реалізації стандартної політики «нарощування ресурсів» до політики стимулювання змін через політику «процесу навчання». Зокрема, нові поведінкові тренди в компаніях передбачають:

- відхід від жорсткої ієрархії;
- створення мультифункціональних команд з упором на безперервне навчання персоналу і розвиток робітничого потенціалу.

Більше уваги приділяється також засвоєнню нових знань їх споживачами.

Разом з тим існує і ряд невирішених проблем, які зумовлюють напрями розвитку інноваційної політики в майбутньому. Насамперед, йдеться про забезпечення збалансованого розвитку трьох основних складових інноваційної

економіки – формування нових знань, поширення знань і споживання знань [40; 57].

Ключовими питаннями у контексті державного управління конкурентоспроможністю економіки через інноваційну політику також є наступні:

- зростання інтеграції та координації інноваційної політики, також на національному та регіональному рівнях, формування критеріїв оцінки її ефективності в різних сферах, вдосконалення процесу засвоєння та розширення знань в компаніях;

- модернізація європейської соціальної моделі через інвестування в людські ресурси і побудова держав добробуту [8; 31; 37].

Сьогодні необхідно реалізувати таку модель стратегії інноваційного розвитку економіки, де всі ресурсні можливості повинні бути сфокусовані на інноваційній структурі розвитку. Такими інноваційними структурами розвитку є, безумовно, наступні:

- Національна академія наук, якій доцільно надати статус головного науково-експертного центру країни,

- інші академії;

- наука закладів вищої освіти;

- високотехнологічний комплекс.

Це дозволить сконцентрувати інтелектуальні ресурси на вирішенні стратегічного завдання щодо переведення економіки на інноваційний шлях розвитку, а отримані наукові результати довести до серійної продукції і вийти на внутрішній і зовнішній ринки. Але для того, щоб створити дійсно нову, конкурентоспроможну економіку, необхідно забезпечити синергію реалізації названих програм зі стратегією розвитку секторів української економіки: споживчим, високотехнологічним, мінерально-сировинним, паливно-енергетичним та інфраструктурним.

Сказане вище не означає відмови від курсу науково-технологічного розвитку економіки країни, а лише коригує принциповий підхід до його

здійснення.

Варто наголосити, що на поліпшуючі інновації в сукупності припадає 77% від загальної кількості інновацій. Отже, поточна практика НТП у розвинутих країнах складається майже виключно з нововведень з низьким ступенем новизни.

У той же час проривні, радикальні інновації складають лише 14% від загального числа інновацій. Однак при цьому віддача від таких інновацій непропорційно велика. Разом вони приносять майже 30% усіх прибутків, отриманих західними компаніями від інноваційної діяльності.

Але навіть ці цифри не відображають всього значення радикальних інновацій. Не слід забувати, що саме вони стоять біля витоків наступних поліпшень, удосконалень, пристосувань до інтересів окремих груп споживачів та інших модернізацій товару. Без радикальних інновацій весь потік НТП зупинився б на місці або рухався б дуже повільно.

Таким чином, головні напрями пошуку економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності в Україні полягають не в спробах часткового оновлення існуючих систем виробництва, а у використанні стратегії "просування". Основна увага стратегії "просування" - не вдосконалення, а фундаментальна технологія інновації [36; 50].

Ключова ідея, на основі якої повинна формуватися стратегія підвищення конкурентоспроможності України, – перехід до радикально-інноваційної моделі економічного розвитку. Дана модель передбачає концентрацію зусиль на розробці та впровадженні кардинально нової продукції і технологій виробництва, аналоги якої відсутні в світі. Єдина можливість радикальної зміни спеціалізації України у світовій економіці та підвищення її конкурентного статусу полягає не в спробах «наздогнати і перегнати» існуючих лідерів в зайнятих ними сферах, а у створенні абсолютно нових видів високотехнологічної продукції і нових підприємств з подальшим розвитком до рівня нових секторів і галузей економіки. Йдеться про те, що стратегія підвищення конкурентоспроможності України повинна мати своєю метою формування в тридцяти-п'ятдесятирічній перспективі нової структури економіки країни [36;

57].

При цьому для реалізації саме такої стратегії в Україні ще зберігаються необхідні передумови.

Зазвичай інновації визначаються як:

- посилене застосування у виробництві, поширення та експлуатація новинок економічного і соціального характеру;
- швидка трансформація ідей у технічний виріб, який успішно реалізується на ринку;
- новий спосіб вирішення проблем, який відповідає потребам як окремого індивідуума, так і суспільства в цілому.

Звідси зрозуміло, чому інновації викликають багато труднощів при їх практичному втіленні. Успішний перебіг інноваційних процесів передбачає наявність особливих, «інноваційних» якостей у всіх складових соціально-економічної системи елементів механізму фінансування, менеджменту виробників та інших учасників процесу, від яких у кінцевому підсумку залежить освоєння інновацій. Причому кожен з учасників процесу має, з одного боку, мати можливість для участі в ньому, а з другого – повинен мати для цього досить сильні економічні мотиви.

Власне кажучи, є два поняття інновації – у вузькому і загальному значенні слова. Зокрема, перша ситуація описує науково-технічні та технологічні новинки, тобто про нові продукти або технології, у другому – маються на увазі всі зміни, що впливають на оновлення організаційних процесів, фінансування або соціальних технологій. В останньому випадку в понятті «інновація» переплітаються технологічні й організаційні, соціальні та економіко-фінансові чинники. Дійсно, без достатньої кількості висококваліфікованих кадрів вчених, інженерів, конструкторів, а також без інвестицій інновації неможливі. Потрібні також спеціально навчені менеджери, здатні організувати досить складний процес взаємодії в процесі трансферу технологій з науки у виробництво різних за своєю соціальною природою структур, а також здатні грамотно оцінити ринкові перспективи того чи іншого товару або послуги. Нарешті, потрібно

соціально-економічне середовище, що стимулює розвиток [18; 23].

Інновації завжди пов'язані з інноваційним менеджментом. Інновації потребують особливих джерел фінансування, а також пред'являють високі вимоги до економічної політики й орієнтації на інновації. Інновації вимагають вироблення послідовно проведеного стратегічного курсу на досягнення економічного зростання, а також на соціальний розвиток, так як інноваційний процес, який залучає широкі верстви учасників, не може відбуватися за відсутності економічних стимулів у всіх його учасників. Він припускає високий рівень розвитку інтелектуального капіталу, недосяжного без соціальної орієнтації суспільного розвитку.

Для реалізації на практиці інноваційного розвитку потрібно особливе мотиваційне середовище, що робить інновації можливими і необхідними – інновативного середовища.

Великим спрощенням було б зведення поняття інновацій до економічного технологічного процесу або явища, адже інновації – це, насамперед, – соціальний феномен. Здатність генерувати науково-технічні нововведення і впроваджувати їх у виробництво визначається всією сукупністю характеристик даного суспільства:

- економічним, культурним і освітнім рівнем;
- особливостями соціальної політики й історичного шляху розвитку;
- галузевою структурою й особливостями його інституційного механізму.

Подальший розвиток інноваційної діяльності та поняття «інновація» призвело до введення такого нового поняття, як «національна інноваційна система», сутність якого у взаємодії між різними джерелами нових знань і чинниками визначає їх застосування на практиці.

Визначаючим фактором національної інноваційної системи, є ефективність взаємодії між фірмами, науково-дослідними установами, конструкторськими бюро і державою, діючими в інноваційному середовищі, в якій існують достатньо потужні стимули для проведення інновацій.

Лідерства в інноваційній сфері досягти набагато складніше, ніж в науковій

або науково-технічній, на яких вона базується. Це пояснюється тим, що ефективні інновації крім сильного наукового науково-технічного базису передбачають наявність ефективного механізму, що забезпечує трансфер наукових знань зі сфери НДДКР в економіку (важливою його частиною є наявність мотивації й особливого механізму фінансування новацій). Підтримку інноваційних умов у довгостроковому плані важко досягти без ефективного державного стимулювання інноваційних процесів шляхом створення і постійного підтримання особливого інноваційного клімату, який включає в себе всі вищеназвані умови. Це означає, що відповідна країна повинна не тільки створювати нові продукти і технології, але й ефективно освоювати їх у виробництві, а також просувати їх на внутрішній та зовнішній ринки та мати досить потужний і гнучкий інвестиційний механізм, орієнтований на застосування науково-технічних новинок у реальному секторі економіки [50; 57].

Звідси, виділяються три ключові умови, створення яких необхідно для створення умов інноваційного типу економічного розвитку, що забезпечує максимальну конкурентоспроможність країни в світовій економіці:

- виникнення і підтримку в суспільстві реальної потреби в інноваціях, попиту на інновації та відповідного мотиваційного середовища;

- наявність відповідного інноваційного потенціалу, що включає потужний науково-технічний потенціал, а також і загальний кадровий потенціал в економіці країни, тобто в сфері практичного застосування науково-технічних розробок;

- наявність необхідного інвестиційного потенціалу.

Визнання того, що Україна, як було зазначено, має потужний науково-технічний і кадровий потенціал, а також, на відміну від укорінених уявлень, володіє значними внутрішніми інвестиційними можливостями, і в той же час значно відстає в рівні технологічного розвитку економіки від західних країн виключно підтверджує те, що в Україні як не було, так і немає однієї з головних необхідних умов, а саме – за роки реформ так і не було створене необхідне інноваційне середовище.

При цьому найбільш важливим і складним завданням є визначення ступеня впливу кожного типу інновацій, що впроваджуються та підтримуються державою, на процес розвитку економіки. Для цього необхідно сформулювати ключові методичні принципи державної підтримки інновацій конкурентоспроможності економіки [36; 49].

По-перше, інноваційну діяльність, як окремий випадок загального процесу розвитку, слід розглядати з позицій системного підходу.

По-друге, інновації необхідно використовувати як товар, що володіє особливими властивостями.

По-третє, інновації доцільно застосовувати як каталізатор нових циклів життя, спряжених елементів економічної системи.

Нарешті, інновації створюють у суспільно-економічному середовищі серію ефектів, про які мова піде далі. Ґрунтуючись на цих принципах, перш за все, необхідно визначити структуру, джерела і взаємозв'язок основних типів інновацій.

Незважаючи на те, що варіантів класифікації інновацій у науковій літературі наведено достатньо, доцільно обмежитися розглядом основних з них:

- за ступенем радикальності (новизни) – базові та поліпшуючі;
- за характером застосування – продуктові і технологічні;
- організаційні й інституціональні;
- комерційні.

Оцінка конкурентоспроможності економіки здійснюється за кінцевими підсумковими результатами реакції конкретного ринку на конкретний товар чи послугу, а оцінка конкурентних переваг – на початку інвестування, до моменту, коли бізнес розпочато, при техніко-економічному обґрунтуванні інноваційних та інвестиційних проектів [6; 21].

На етапі виробничого процесу та логістики, аж до стадії продажу товарів, буде надалі контролюватися реалізація конкурентних переваг. Тому розумна, сувора та регулярна реалізація політики щодо підвищення конкурентної переваги різних об'єктів є дуже важливою. Метод реалізації цієї політики полягає

в обчисленні, аналізі, розподілі та оцінці конкурентних переваг. Відповідно, у дисертації запропонована концепція зростання конкурентоспроможності економіки на основі розвитку певних видів інновацій за підтримки держави.

Слід більш докладно, при цьому, розглянути вплив перелічених вище інновацій на показники підвищення конкурентоспроможності економіки.

До базових інновацій відносять ті з них, які ґрунтуються на результатах фундаментальних і прикладних досліджень, що дозволяють:

- істотно змінювати характер виробництва;
- створювати продукти, які практично не мають аналогів;
- викликати глибокі зміни галузевої структури національної економіки.

Вони дозволяють забезпечити значний конкурентний відрив протягом тривалого періоду часу, втілюючись, насамперед, у новітніх технологіях. Із закінченням часу потенціал їх застосування поступово вичерпується, і на їх основі створюються численні поліпшуючі інновації, що дозволяють до кінця використовувати можливості базової ідеї за рахунок різних модифікацій і модернізацій. При цьому технологічні інновації – це втілені в нових знаннях і обладнанні науково-технічні ідеї створення машин і обладнання, призначених для виробництва продукції з принципово новими, а в ряді випадків – унікальними властивостями.

Поліпшуючі інновації – це продукти, що відрізняються вдосконаленими споживчими властивостями або технічними характеристиками, в основі яких лежать раніше створені базові моделі. Такого роду інновації створюються в рамках проведених дослідницько-конструкторських розробок і переслідують комерційні короткострокові цілі на рівні окремих фірм або об'єднань.

Продуктові інновації являють собою наукові та конструкторські розробки, матеріалізовані у товарах, що володіють новими споживчими властивостями, які суттєво впливають на споживчі переваги і параметри попиту.

В абсолютній більшості продуктові інновації розробляються і впроваджуються для збільшення прибутку. Першочергово це стосується розробників та дистриб'юторів базових продуктових інновацій, які

монополізують своє становище у відповідних сегментах ринку.

Створення продуктивних інновацій, у своїй більшості – поліпшуючих, – ініціюється з боку попиту та конкурентного тиску. На відміну від поліпшуючих, базові продуктивні інновації виводяться на ринок, як правило, не маючи для цього виразних сигналів з боку попиту.

Дифузія продуктивних інновацій здійснюється переважно за каналами дистрибуції, а основною силою, що активізує цей процес, є оновлений споживчий попит, що визначається діючою системою інституційно-економічних правил, умов і обмежень.

Інноваційні процеси, що розвиваються, в свою чергу поступово підлаштовують під себе систему інститутів, форми та методів державного управління процесом економічної конкурентоспроможності [8; 55].

Нові ринкові можливості, що відкриваються, реалізуються на основі технологічних інновацій, але вже у середній та довгостроковій перспективі. Пошукові дослідження і цільові розробки найбільш просунутих фірм зосереджуються в тих сферах, де технології здатні забезпечити виробництво принципово товарів і послуг, які практично не мають аналогів. Звідси випливає, що продуктивні інновації підштовхують створення поліпшуючих технологій. Втім, процеси самовдосконалення і творчого пошуку в рівній мірі виходять з наступних принципів:

- прагнення до лідерства;
- посилення конкурентних позицій;
- необхідність реакції на прогнозовані тенденції тощо.

Створення базових технологічних інновацій є, як правило, результатом завершених фундаментальних або прикладних досліджень і вплив товарної кон'юнктури на цей процес незначний. Тут найчастіше економічні інтереси підпорядковуються інтересам державної політики. Створення та освоєння принципово нових технологій відкривають можливості радикального оновлення продуктів споживчого, а в окремих випадках, – і вузькоспеціалізованого призначення. Проникнення інновацій у відповідний сегмент ринку

супроводжується витісненням з нього попереднього покоління товарів, що несуть в собі попередні наукові ідеї та винахідницькі принципи.

Розповсюдження технологічних інновацій за підтримки держави відбувається дещо інакше. В залежності від ступеня новизни вони поширюються через:

- канали інвестицій;
- придбання ліцензій, патентів;
- структуру створюваних дочірніх фірм, філій, представництв тощо.

Слід при цьому прийняти до уваги, що у сфері високих технологій переважаючим фактором оволодіння інноваціями є конкуренція [38; 59]. Важливо відзначити, що новітні технологічні інновації поширюються серед відносно нечисленних точково розташованих виробників і розробників, що володіють відповідною науково-виробничою базою, досвідом і ресурсами. Рівень розвитку цього потенціалу забезпечує сприйнятливість до інновацій відповідного рівня. Отримання, розподіл та присвоєння додаткового прибутку від продуктивних інновацій провокують зміни в організаційно-функціональних і управлінських технологіях, що стосуються системи обліку, маркетингу, поновлення сировинних і збутових комунікацій, структурних перетворень тощо.

Тому організаційно-управлінські інновації є радше реакцією економічних суб'єктів на освоєння продуктивних інновацій, ніж їх першопричиною. Що ж стосується базових технологічних інновацій, то тут, навпаки, їх створенню передують інституційні та організаційні інновації, створюючи для цього спочатку необхідні умови. З наближенням до завершення циклу життя товару покоління виникає необхідність вдосконалення технологій, що застосовуються, – їх поліпшення. Проте в дійсності мотиваційний механізм інноваційного процесу набагато складніше. Очевидно одне, що в укрупненому вигляді основний вплив на підвищення конкурентоспроможності економіки чинять економічні (базові, продуктові і технологічні), організаційні та інституційні чинники [36; 57].

Що стосується кількісних оцінок залежності між продуктивними та

технологічними інноваціями, то дослідження такого роду нечисленні і вибіркові. Спираючись на наведене, можна стверджувати, що організаційні інновації в більшості своїй слід розглядати як вимушену зміну організаційної структури деяких форм між фірмової або внутрішньо фірмової взаємодії за рахунок впровадження нових інформаційних, комунікаційних та інших інструментів. При цьому виникнення більш прогресивних принципів і корпоративних форм організації, утворення зв'язків та методи державного управління організаційними процесами економічної конкурентоспроможності [9; 31].

Що ж стосується інституційних інновацій, то йдеться про сукупність первинних (зовнішніх) умов, які визначають характер інноваційного процесу, тип інновацій та інтенсивність їх дифузії.

В Україні інституціональне середовище помірно впливає на інноваційну діяльність господарюючих суб'єктів, а централізація господарської діяльності часто гальмує інновації, особливо в технологічній сфері. Між тим успіхи економічно розвинутих країн (наприклад, США, Японії та ін.) багато в чому обумовлені досконалістю інститутів. Дослідники китайської економіки вбачають одну з причин її успіху в систематичному використанні інституційного експерименту, коли різні модифікації того чи іншого інституту проходять апробацію в різних куточках країни.

У своїй сукупності базові, організаційно-управлінські й інституційні інновації на основі стійкого механізму фінансування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт державою, освіти, налагодженого податкового регулювання, застосування в організаціях методів моделювання і дослідження операцій, наявності в організаціях якісної системи менеджменту і маркетингу, а також високої кваліфікації кадрів забезпечують підвищення конкурентоспроможності економіки [36; 40].

У комерційному сенсі інновації визначаються як економічна потреба, усвідомлена завдяки потребам ринку. Це означає матеріалізацію інновацій, винаходів і розробок у новітні, технічно втілені види промислової продукції, інструменти праці, технології і процесів виробництва, а також комерціалізацію,

що перетворює їх у джерело доходу.

Звідси випливає, що інноваційний процес, по-перше, підпорядкований законам відтворення; по-друге, має властивості системи, яка має як внутрішню логіку, так і власні закони розвитку у часі (життєвий цикл) та у взаємодії з довкіллям. Цим визнається, що інноваційний розвиток конкурентоспроможності економіки має тимчасові і просторові параметри, а також чітко виражені науково-дослідну, виробничу й товарну стадії життєвого циклу.

Звідси, розвиток економіки має нелінійний характер, і визначається, з одного боку, зміною фаз життєвого циклу інновацій; з іншого – незбалансованістю її галузевої структури; з третьої – вираженою просторовою та галузевою нерівномірністю, обумовленою об'єктивно існуючою диференціацією економічних, інституційних, природно-географічних та інших умов.

Параметри і щільність інноваційного потоку визначаються розміщенням та структурою науково-виробничого потенціалу. Тому галузева і просторова нерівномірність його розміщення і концентрації визначає точковий характер економічного розвитку. Це висуває в число найбільш значущих теоретичних, практичних і методологічних завдань вирішення проблем прискореного соціально-економічного розвитку за рахунок значного підвищення показника доданої вартості, що створюється інтелектуальним продуктом.

В основі зазначених прогресивних змін лежать результати розробки, впровадження, а також використання широкого кола технологічних, продуктових і інших інновацій. При цьому системна взаємодія ефектів, що породжується потоком інновацій, становить суть економічного інноваційного розвитку.

При цьому найважливішим спрямуванням інноваційної діяльності для конкурентоспроможності економіки є здійснення науково-дослідних та дослідницько-конструкторських робіт, що фінансуються виділенням значних коштів [36; 37].

Враховуючи вищезазначене, досвід країн, промислова діяльність яких

дозволила досягти успіху в опанування інновацій, а також експорту інновацій дозволяє виділити відомі межі складання стратегії розвитку в царині інновацій, з подальшою можливістю використання у вітчизняній практиці:

- стратегія «нарощування», яка ґрунтується на використанні власного наукового та інвестиційного потенціалу з застосуванням зарубіжного досвіду. При раціональному об'єднанні результатів фундаментальної і прикладної науки та інвестиційного потенціалу поступово нарощується випуск нової конкурентоспроможної продукції, відпрацьовуються високі технології, які реалізуються у виробництві та соціальній сфері;

- стратегія «запозичення», вияв якої в використанні інноваційного потенціалу власної країни, освоюється випуск інноваційної продукції, що вже вироблялася в промислово розвинених країнах. З розвитком наукового, технологічного та інноваційного потенціалу подальше збільшення випуску продукції здатне працювати незалежно протягом усього інноваційного циклу - від створення до продажу інноваційної продукції. Наприклад, стратегія «запозичення» полягає у використанні існуючого зарубіжного науково-технічного й інвестиційного потенціалу в економіці власної країни засобом набуття ліцензій і освоєння висотехнологічних видів продукції, які вже користуються значним попитом. У подальшому країна створює та розвиває власний науковий, технологічний та інвестиційний потенціал та забезпечить відтворення всього циклу - від базових досліджень та розробок до виробництва та продажу конкурентоспроможної продукції на ринку країни і за кордоном [23; 50].

Загальною для усіх стратегічних альтернатив, які були зазначені, є стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності та досягнення нових економічних меж. Стратегічна відмінність виявляється у співвідношенні досягнутих меж і вихідними (інвестиційними та технологічними) спроможностями держави.

Слід при цьому відмітити, що широке використання стратегії «перенесення» стосовно до умов нашої країни досить складно внаслідок

обмежених ресурсів, інвестицій, а також незадовільного стану вітчизняної матеріально-технічного виробничого підґрунтя.

У реальній економіці стратегія "запозичення" може бути частково прийнята, оскільки деякі вітчизняні компанії не втратили свого технологічного потенціалу. При цьому раціональна комбіляція державного і підприємницького секторів зможе дозволити:

- ефективно застосовувати складові стратегії «запозичення»;
- стимулювати інноваційну діяльність;
- збільшити виробництво наукомістких конкурентоспроможних товарів.

Такі ж умови і обмеження характерні для стратегії «нарощування», яку можна успішно застосувати переважно в визначених напрямках індустріального сектору економіки та військово-промислового комплексу.

До того ж, напрям національної інноваційної політики України повинна бути різною, включаючи як галузі реальної економіки, так і групи промислових товарів, тобто повною мірою використовуючи конкурентні переваги, враховуючи при цьому умови трансформації економіки [4; 23; 38]

При цьому пріоритетом в обраній стратегії національної інноваційної політики повинні користуватися високоефективні інноваційні проекти, що досить швидко окупаються, та в реалізації яких держава може спільно брати участь на пайових засадах з приватними інвесторами, беручи на себе частину ризиків.

Необхідно у зазначеному контексті відзначити, що дуже значимим інструментом національної підтримки інноваційного розвитку економіки та, відповідно, її конкурентоспроможності на базі втілення новітніх високотехнологічних і інноваційних розробок є загальнодержавні цільові програми, що акумулюють та спрямовують державні бюджетні кошти і інших джерел на оплату як наукових досліджень і дослідно-конструкторських розробок, так і на їх освоєння в промисловому виробництві.

При цьому існує можливість розділити загальнодержавні цільові програми на три наступних групи.

Зокрема, перша група загальнодержавних цільових програм прагне створити надійний передовий стратегічний фундамент, включаючи прикладні дослідження, дослідження та розробки, експериментальні моделі та резервний масив нових технологій, а також експериментальні зразки найбільш підготовлених інноваційних продуктів.

Друга група загальнодержавних цільових програм пов'язана із:

- підтримкою процесів впровадження новітніх наукових розробок;
- еволюціонуванням до інноваційного типу відтворення;
- усуненням тенденцій, які негативно впливають на розвиток інновацій;
- зміна потенціалу виробництва і, за допомогою цього, досягнення результатів більш високих темпів економічного зростання, що дозволить вирішувати нагальні економічні завдання.

До третьої групи відносяться загальнодержавні цільові програми, що використовують традиційні методики, виявилися дуже надійними та забезпечують ефективність виробництва.

Відповідно, у межах середньострокової програми покращення вітчизняної конкурентоспроможності доцільно буде реалізувати наступні заходи:

- покращення втілення національних цільових програм;
- підтримку комплексності вирішення програмних завдань, які можуть підвищити показники конкурентоспроможності економіки;
- формування тісного взаємозв'язку науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт з інвестиційним проектуванням [30; 36; 50;].

Наступним рівнем повинні стати програми технологічного розвитку, що не є за статусом загальнодержавними цільовими програмами, але формуються в рамках стратегій розвитку галузей і є програмами, спрямованими на виявлення провідних ланок» або «точок економічного зростання», і є орієнтованими на підтримку і розвиток індустріальної економіки. Ці програми повинні бути продуктовими, спрямованими на технологічний розвиток тих виробництв, які здатні дати максимальний ефект для всієї економіки держави.

Головною метою програм технологічного розвитку буде забезпечення

виробництва окремих різновидів або груп конкурентоспроможної продукції, ринкові «ніші» для яких досить добре відомі і платоспроможний попит на які вже сформувався і підтверджений ринковою практикою. При цьому вибір об'єктів для програм технологічного розвитку повинен здійснюватися з показниками, що характеризують ринкову ефективність конкретних виробництв.

Переважна частина фінансових ресурсів, в яких виникає потреба при втіленні програм технологічного розвитку, повинна забезпечуватися з власних інвестиційних або кредитних джерел організацій та підприємницьких структур, що залучаються до участі в них. При цьому участь держави у реалізації програм технологічного розвитку зводиться до координації робіт і забезпечення (переважно у формі гарантій та поворотного фінансування) тих етапів, які корелюють з високим комерційним ризиком, або, безпосередньо, не можуть інвестуватися в необхідних обсягах підприємницькими структурами. Це відноситься, насамперед, до:

- науково-дослідних, проектно-конструкторських і технологічних розробок;
- сертифікації продукції і технологій;
- охорони інтелектуальної власності;
- у виняткових випадках – до здійснення заходів, що потребують концентрації значних коштів.

З урахуванням того, що у галузі інновацій є достатній розвиток та підготовка до введення у виробництво, а програмний метод для приведення економіки на шлях інноваційного розвитку повинен поєднуватися з реалізацією сильно комерціалізованого єдиного інноваційного проекту.

Інноваційні проекти такого рівня найбільш ефективні в капіталомістких галузях економіки з високою обіговістю капіталу, бюджетною ефективністю і високими темпами оновлення продукції [43; 49].

Таким чином, збалансоване поєднання національних цільових планів, цільових інноваційних планів, планів розвитку технологій та окремих інноваційних проектів створить умови для насичення вітчизняної

конкуренстоспроможної продукції в найбільш спроможних та стабільних галузях на внутрішньому та зовнішньому ринках [4; 33].

Поряд із цим складання політики в царині інновацій в діяльності господарюючого суб'єкта, а також його організаційно-правової структурі передбачає прийняття комплексних рішень, тобто вміння бачити і враховувати взаємні зв'язки й елементи невизначеності в розвитку виробничих процесів при змінних умовах. Вимога комплексності виходить з того, що до формування даної політики необхідно підходити як до одного з елементів, що складають стратегію розвитку господарюючого суб'єкта.

До основних цілей інноваційної політики господарюючого суб'єкта, зокрема, слід віднести такі:

- передбачення стратегічних змін на ринках, в економіці, продукції, технології та розробка необхідних заходів реагування або організаційно-економічної підтримки інноваційних рішень;

- довгострокове забезпечення потреб у високоякісній продукції;
- створення умов для регулярного реінжинірингу;
- досягнення економічності виробництва.

Звідси, імплементація державної інноваційної політики стосовно конкурентоспроможності національної економіки припускає:

- розробку заходів і програм інноваційної діяльності;
- спостереження за ходом створення технологічних інновацій та їх впровадження;
- розгляд програм створення інновацій;
- проведення єдиної інноваційної політики;
- взаємодію інноваційної діяльності у функціональних і виробничих підрозділах;
- забезпечення грошовими і матеріально-технічними ресурсами;
- забезпечення створення інновацій кваліфікованими кадрами [40; 49];
- формування матричних організаційних структур або спеціальних груп, діяльність яких спрямована на комплексне вирішення інноваційних проблем – з

моменту формування мети до впровадження інновації.

Країни, які реалізували концепцію системного підходу реалізації інноваційної політики, зуміли за короткий історичний період часу створити ефективні державні інноваційні системи, які включають в себе механізми взаємодії держави, бізнесу, науки та освіти, і домоглися збільшення загальної наукомісткості валового внутрішнього продукту.

У загальному розумінні за рівнем і формам підтримки у міжнародній бізнес – діяльності виділяються наступні державні інноваційні стратегії стосовно конкурентоспроможності економіки:

- активного втручання;
- децентралізованого регулювання;
- змішані [36; 57].

Зокрема, в процесі реалізації стратегії активного втручання держава визнає, що наука, наука, техніка та інноваційна діяльність є основними та визначальними чинниками національного економічного зростання. Доречно, що вибір поточної стратегії вимагає значних коректив в законодавстві і в міжнародній політиці держави.

Стратегія активної взаємодії в поєднанні з фінансуванням вищих навчальних закладів та увага до інтересів бізнес-організацій, які самостійно проводять дослідження та розробки, сприятимуть інноваціям.

Децентралізована стратегія нагляду - більш складний механізм участі держави в науці та інноваціях. Країни, що використовують цю стратегію, зберігають головну керівну роль, але немає чіткої політичної зв'язку, притаманної стратегії активного втручання. Наприклад, держава:

- забезпечує науково-технічні інновації державного сектору в економічній галузі та створює інфраструктуру в галузі інновацій;
- створює умови, що сприяють збільшенню інноваційної діяльності суб'єктів інноваційної галузі;
- фінансує державними коштами первинний попит на інноваційну продукцію.

Для успішного втілення стратегії застосовують податкові пільги та інструменти стимулювання інноваційної діяльності. Є суттєва відмінність від активного втручання, коли визначна роль у виборі пріоритетних напрямів науково-технічного розвитку – прерогатива держави. У науці, техніці та інноваційній діяльності першими в децентралізованій стратегії управління є юридичні особи, і держава прагне створити сприятливі правові, економічні та інші умови для цієї діяльності.

Змішана стратегія застосовуються до держав, де економіка є важливою частиною державного сектору, і країна зацікавлена у підтримці високого експортного потенціалу у всіх секторах галузі. За цих умов для державних підприємств держава приймає стратегію активного втручання, а для інших підприємств - стратегію децентралізованого нагляду.

Слід при цьому відзначити, що основними спрямуваннями державної політики в області інновацій, що реалізуються відносно покращення показників конкурентоспроможності країнами, які входять до Євросоюзу, відносяться такі:

- уніфіковане антимонопольне законодавство;
- амортизація обладнання за прискореною схемою;
- НДДКР має пільги в оподаткуванні;
- стимулювання форм малого підприємництва, які працюють в інноваційній галузі;
- цільове безпосереднє забезпечення коштами підприємств, які виконують інноваційні проекти у галузі новітніх технологій;
- взаємодія продуцентів технологічних рішень і підприємств, які безпосередньо виробляють інноваційну продукцію [25; 26].

Підставою зростання ролі держави у підвищенні рівня економічної конкурентоспроможності у сфері інновацій є те, що витрати на реалізацію держави швидко зростають.. На це, першочергово, впливає підвищення витрат на дослідницьке обладнання, прилади та інструменти та збільшення платні висококваліфікованого науково-технічного та інженерного персоналу.

Безпосередня участь країни в інноваційній діяльності пов'язана з

необхідністю довгострокового прогнозування показників науково-технічної діяльності в галузі інновацій. Значний вплив на ефективність нововведення має правильність обрання сфери та виду інновації та часу їх впровадження.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі систематизовано теоретичні основи і розроблено практичні рекомендації щодо удосконалення механізмів державного управління конкурентоспроможністю економіки України. За результатами дослідження зроблено такі висновки:

1. Досліджено сутність механізмів державного управління конкурентоспроможністю економіки в якості суб'єктно-об'єктних відносин щодо встановлення норм і правил стосовно формування конкурентного середовища у суспільстві та на міжнародному рівні на основі принципу координації функціонування інститутів законодавчої та виконавчої влади через здійснення необхідних змін кількості і складу суб'єктів певного ринку товарів або послуг, змін розстановки сил у глобальній економічній системі та визначення характеру взаємодії держави і ринку.

2. Проаналізовано закордонний досвід державного управління конкурентоспроможністю економіки. Підкреслено, що механізм антимонопольного регулювання в розвинених країнах є знаряддям захисту національних інтересів, тобто він може бути застосований до дій іноземних компаній за межами держави, які завдають шкоди конкуренції на внутрішньому ринку.

Зазначено, що важливим напрямом державного управління конкурентоспроможністю економіки в закордонних країнах є податкова політика. Ще одним напрямом регулювання конкурентоспроможності економіки в закордонних країнах є амортизаційна політика, яка має на меті стимулювання розвитку передових технологій, які є квінтесенцією досягнень наукової думки й економії всіх видів енергії, а також здійснює в регіональному напрямку структурну перебудову економіки.

3. Виділено особливості адміністративно-нормативного механізму державного управління конкурентоспроможністю економіки України. Показано, що Міністерство економіки України є ключовим центральним органом

виконавчої влади стосовно підтримки належного рівня конкурентоспроможності економіки України. Зокрема, у цьому контексті Міністерство економіки бере участь у проведенні економічних експертиз проектів рішень про іноземні інвестиції, кредити, про корпоративні утворення з часткою державної власності, про міжнародне економічне співробітництво (в тому числі створення міждержавних економічних утворень), а також здійснює антимонопольну діяльність, спрямовану на розвиток конкуренції (здійснення контролю за ціноутворенням, за діяльністю організацій і індивідуальних підприємців, що займають домінуюче становище на товарному ринку).

Показано, що останнім часом в Україні було прийнято багато законодавчих актів, які зачіпають основні сфери економічного і соціального розвитку держави. Нормативно-правові акти, що регулюють конкурентні відносини, займають важливе місце у правовому полі України. Конкурентне законодавство об'єктивно стає органічною частиною єдиного державного регулювання всіх галузей економіки. Але застосовуватися воно має винятково в системі, в сукупності з іншими законодавчими актами.

Підкреслено, що особливе значення у сфері його застосування набуває формування однакової судової практики.

4. Обґрунтовано стратегічні орієнтири розвитку державного управління конкурентоспроможністю економіки України:

- формування глобально конкурентоспроможної економіки, як критично важливої передумови створення змішаного суспільства в Україні та її рівноправної інтеграції у світову політико-економічну систему;

- реформування системи державного управління, усунення перекосів в обсягах повноважень між гілками влади, а також зведення до мінімуму впливу монополю-олігархічного капіталу на політику держави;

- запобігання подальшого падіння рівня життя більшої частини населення як наслідку проведеної соціально-економічної політики і перехід до його поступового підвищення і зближення різних верств;

- відновлення середнього шару населення на базі поживлення малого та середнього підприємництва, підтримки і розвитку сфер науки, культури, соціальної інфраструктури.

5. Запропоновано інноваційні напрями розвитку державного управління конкурентоспроможністю економіки України:

- розробка стратегії інноваційного розвитку економіки;
- формування сприятливих умов для розвитку інноваційного бізнесу;
- організація процесу прогнозування технологічного розвитку і визначення на цій базі науково-технічних пріоритетів;
- розвиток інноваційної інфраструктури;
- розробка заходів щодо непрямого і прямого стимулювання інноваційної діяльності;
- безпосередня участь у розвитку сфери досліджень і розробок, головним чином – у сфері фундаментальних досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева Л. Взгляд на системную конкурентоспособность как доминанту устойчивого экономического развития. *Экономист*. 2004. № 1. С. 81–88.
2. Бакуменко В. Д. Методологія державного управління проблеми встановлення та подальшого розвитку. *Вісник УАДУ*. 2003. № 2. С. 11–27.
3. Баумгартен Л. В. Анализ методов определения конкурентоспособности организаций и продукции. *Маркетинг в России и за рубежом*. 2005. № 4(48). С. 345.
4. Бест М. Новая конкуренция. Институты промышленного развития. М. Бест. М. : ТЕИС, 2002. – 366 с.
5. Беленький П. Ю. Дослідження проблем конкурентоспроможності. *Вісник НАН України*. 2007. № 5. С. 9–18.
6. Войчак А. В. Конкурентні переваги підприємства: сутність і класифікація. *Маркетинг в Україні*. 2005. № 2. С. 50–53.
7. Державна служба статистики України (офіційний сайт) [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Державне управління : навч. посібн. / А. Ф. Мельник, О. Ю. Оболенський, А. Ю. Васіна ; за заг. ред. А. Ф. Мельник. – К. : Знання, 2009. – 582 с.
9. Державне управління : словник-довідник / заг. ред. В. М. Князев, В. Д. Бакуменко. – К. : Видавництво УАДУ, 2002. – 228 с.
10. Дідківська Л. І. Державне регулювання економіки : навч. посіб. / Л. І. Дідківська, Л. С. Головка. – К. : Знання, 2006. – 213 с.
11. Должанський І. З. Конкурентоспроможність підприємства: навч. посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2006. – 384 с.
12. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення : монографія / О. М. Алимов, А. І. Даниленко, В. М. Трегобчук та ін. – К. : Об'єднаний інститут економіки НАН України, 2005. – 520 с.
13. Зайдель Х. Основные учения об экономике ; пер с нем. / Х. Зайдель,

Р. Темен. – М. : Дело ЛТД, 1999. – 39 с.

14. Закон України «Про антимонопольний комітет України» від 26 листопада 1993 року № 3659-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12#Text>

15. Закон України «Про захист економічної конкуренції» від 11 січня 2001 року № 2210-ІІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text>

16. Закон України «Про природні монополії» від 20 квітня 2000 року № 1682-ІІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-14#Text>

17. Заходи по підвищенню конкурентоспроможності ВАТ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.globalteka.ru/referat/doc_detasls/877.

18. Качалина Л. Н. Конкурентоспособный менеджмент. – М. : Изд-во Эксмо, 2006.– 464 с.

19. Классика экономической мысли: сочинения / У. Петти, А. Смит, Д. Рикардо и др. – М. : ЭКСМО-ПРЕСС, 2000. – 895 с.

20. Кобиляцький Л. С. Управління конкурентоспроможністю. – К. : Зовнішня торгівля, 2003. – 302 с.

21. Конкурентоспроможність національної економіки / За ред. д-ра екон. наук Б. Є. Кваснюка. – К. : Фенікс, 2005. – 582 с.

22. Коробов Ю. И. Теория и практика конкуренции. – Саратов : Саратов. гос. эконом. акад., 1996. – 96 с.

23. Кротков А. М. Конкурентоспособность предприятия: подходы к обеспечению, критерии, методы оценки. *Маркетинг в России и за рубежом*. 2001. № 6 (28). С. 59–68.

24. Кузнецова О. П. Целеполагание и управление рисками социально-экономического развития в муниципальных образованиях. *Молодой ученый*. 2015. № 9 (89). С. 644–646.

25. Кузьмін О. Є. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства : підручник. – Львів : Компакт-ЛІВ, 2005. – 304 с.

26. Кузьмін О. Є. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства : підручник. – Львів : Компакт-ЛВ, 2005. – 304 с.
27. Кулешова А. Б. Конкуренция в вопросах и ответах : учеб. пособ.– М. : ТК «Велби», Изд-во «Проспект», 2004. – 256 с.
28. Курс економіки : учебник / под ред. Б. А. Райзберга. – М. : Инфрам-М, 1997. – 720 с.
29. Лошенко В. Є. Державне регулювання економіки : навч. посібн.. – Чернівці : Чернівецький регіональний центр перепідготовки та підвищення кваліфікації, 2003. – 74 с.
30. Лучко О. Д. Аналіз показників конкурентоспроможності підприємств. *Фондовый рынок*. 2008. № 4. С. 30–36.
31. Малиновський В. Я. Державне управління : навчальний посібник. – К. : Атіка, 2003. – 576 с.
32. Маренич А. Управление конкурентоспособностью предприятия / А. Маренич, И. Астахова // *Бизнес Информ*. – 1996. – № 5. – С. 23–27.
33. Михайленко О. В. Система управління конкурентоспроможністю продукції підприємства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 13 (2). С. 114–117. – (Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство).
34. Маренич А. Управление конкурентоспособностью предприятия. *Бизнес Информ*. 1996. № 5. С. 23–27.
35. Ойкен В. Основы национальной экономики / В. Ойкен ; пер. В. П. Гутника, В. И. Рубцова, А. Ю. Чепуренко. – М. : Директ-медиа Пабблишинг, 2008. – 335 с.
36. Підвищення конкурентоспроможності економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niurr.gov.ua/ukr/econom/vzaem>
37. Піддубна Л. І. Конкурентоспроможність економічних систем: теорія, механізм регулювання управління : монографія. – Харків : ІНЖЕК, 2007. – 368 с
38. Портер М. Э. Конкуренция / М. Э. Портер ; пер. с англ. – М. :

Вильямс, 2002. – 495 с.

39. Портер М. Э. Международная конкуренция / М. Портер. – М. : Международные отношения, 1993. – с. 896

40. Реутов В. Є. Конкуренентоздатність підприємства: критерії, показники і методики оцінювання. *Економіка та держава*. 2006. № 5. С. 65–67.

41. Розпорядження Антимонопольного комітету України «Про внесення змін і доповнень до Правил розгляду справ про порушення антимонопольного законодавства України» 27-р від 12 лютого 2002 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG6488.html

42. Савчук С. И. Уровень конкурентоспособности и результаты конкурентной борьбы: проблема корректного использования показателей. *Актуальні проблеми економіки*. 2004. № 6 (36). С. 124–131.

43. Самуельсон П. Економіка : монографія / П. Самуельсон ; ред. О. Ліщишин. – Львів : Світ, 1993. – 495 с.

44. Степаненко С. В. Фактори економічного розвитку України в контексті європейської інтеграції. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. – 2007. – № 4 (19). – С. 47–53.

45. Стеченко Д. М. Державне регулювання економіки : навч. посібн. К. : Знання, 2006. – 262 с.

46. Такамацу К. Методи управління конкурентоспроможністю японських виробників : монографія / К. Такамацу. – Київ : Бліц-Інформ, 2004. – 398 с.

47. Укрінформ (офіційний сайт) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2710252-ukraina-pidnalas-u-svitovomu-rejtingu-konkurentospromoznosti.htm>

48. Уланчук В. С. Конкуренція та методи визначення конкурентоспроможності [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://udau.edu.ua/library.php?pid=399>

49. Управління конкурентоспроможністю підприємства : підручник/ Ю. Б. Іванов, М. О. Кизим, О. М. Тищенко, та ін. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2010. – 320 с.

50. Фатхутдинов Р. А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление : учебное пособие / Р. А. Фатхутдинов. – М. : ИНФРА-М. – 2000. – 312 с.
51. Фатхутдинов Р. А. Стратегический менеджмент : учебник / Р. А. Фатхундинов – М. : Дело, 2000. – 640 с.
52. Фатхутдинов Р.А. Управление конкурентоспособностью организации / Р. А. Фатхутдинов. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 544 с.
53. Формирование конкурентной позиции предприятия в условиях кризиса : монография / А. Н. Тищенко, Ю.Б. Иванов, Н. А. Кизим, и др. ; под общ. ред. А. Н Тищенко.– Х. : ИД «ИНЖЭК», 2007.– 376 с.
54. Хайек, Ф. Конкуренция как процедура открытия. *Мировая экономика и международные отношения*. – 1989. – № 12. – С. 6–14.
55. Цебро Я. І. Державне управління конкурентоспроможністю регіону. *Держава та регіони*. 2014. № 4. С. 98-103. – (Серія «Державне управління»).
56. Чемберлин Э. Теория монополистической конкуренции М. : Экономика, 1996. – 351 с.
57. Шарко В. В. Конкурентоспроможність підприємства: методи оцінки, стратегії підвищення. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*, 2015 С. 120–126.
58. Шевченко Л. С. Конкурентное управление : учеб. пособие. Харьков : Эспада, 2004. 520 с.
59. Юданов А. Ю. Конкуренция: теория и практика : учебнопрактическое пособие. М. : Акалис, 1996. – 272 с.

Виконала: студентка
магістратури за
спеціальністю 281 Публічне
управління та _____ Надія МУЛЯР
адміністрування заочної _____
форми навчання

Науковий керівник:

завідувач кафедри
публічного управління та
адміністрування, _____ Едуард ЩЕПАНСЬКИЙ
д.держ.упр., доцент

**Робота допущена до
захисту:**

завідувач кафедри
публічного управління та
адміністрування, _____ Едуард ЩЕПАНСЬКИЙ
д.держ.упр., доцент